

Učebná knížka
ZEMĚPISU

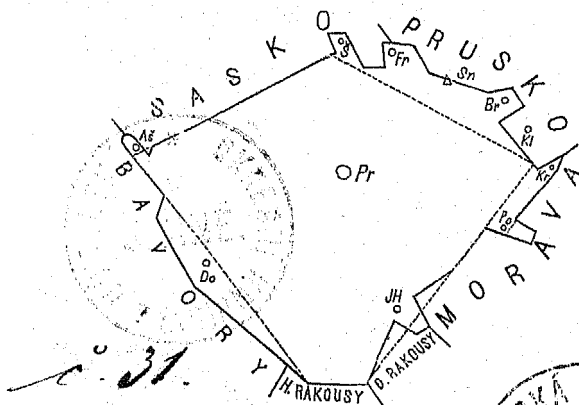
pro
vyšší třídy obecných škol
v Čechách.

Sepsal.

Antoň Tille.

Část I.:

Úvod, Čechy, Morava a Slezsko.

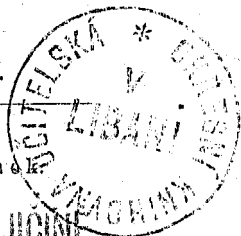
S 11 původními výkresy.

V Praze.

Nakladatel Fr. A. Urbánek.

1873.

MUSEJNÍ SPOLEK V JICINĚ

Předmluva.

Učebná knížka tato snaží se obsáhnouti nejdůležitější vědomosti vědy zeměpisné a podati je způsobem k učení snadným a k myšlení správnému i jasnému navádějícím.

Spisovatel péči měl, aby obsah knížky byl vědecky správným a o novější výskumy se opíral, aby byl úplným i přece přílišnosti prostým. Pro úplnost pojata některá data ze statistiky, jež by kromě zeměpisu sotva do obecné školy se dostala a která přece na snadě a důležitá jsou; přílišnosti varoval se zvláště místopis, jenž, obsahuje-li mnoho míst a jednotlivých znamenitostí, stává se mládeži nudným a nesmírně těžkým. Dějepisné znamenitosti nechány dějepisu, jemuž vedle zeměpisu se vyučuje. Hledíc k částem zeměpisu nejobširněji popisuje knížka místo školy a okolí, pak okres, kraj, zemi a stát, pak zeměděl (v části druhé), vytýkajíc o celé zeměkouli a o světě věci toliko nejznamenitější.

Učení obsahu rozvrženo pak ve tři: poučky, příklady a úlohy.

Poučky obsahují důležité žákům neznámé nebo méně známé pravdy; příklady dosvědčují je jednotlivostmi žáku již poněkud známými; úlohy pak vybízejí žáka, aby dokonal učení samočinně, buď opakováním z jiného (ku př. přírodopisného) učení, nebo vyhledáváním příkladů ze zkušenosti

(zvláště z vlastního názoru) neb nápodobováním náčrtů na tabuli kreslených neb konečně tím, že zaznamená si, co laskavý učitel přidává, aby do-
líčil obraz místa, okolí, okresu a kraje, v němž škola se nachází, pokud za dobré uzná a pokud na paměť ukládá neb aspoň k libovolnému pama-
tování ponechává.

Knížka v některých kusech mapě dává před-
nost, družíc se k ní jen jako tlumočnice, čímž ovšem spolu důtklivě žádá, by mapy jistě se užívalo.

Sloh knížky snaží se býti snadným tak, aby mládež všemu snadno porozuměla, a aby sloh ná-
podobie neb poučky z paměti říkajíc, i učivu i své povaze přiměřeně mluvila.

Popis místa s okolím, okresu a kraje každé školy jest pro začátečníka zvláště důležitým nejen proto, že každý má své okolí nejlépe po-
znat, nýbrž též proto, že z něho má se učit po-
jmům obecným. Avšak popis ten nemůže žádná učebná (pro obecné školy určená) knížka obsaho-
vati tak obšírný, jak obšírného tu třeba, pročež vložen do úloh. Některé ty úlohy nemohou jen ze všední zkušenosti se rozřešiti, pročež odporu-
ču pro odbor tento

I. spisy:

Ortha a Sládka „Topograficko-sta-
tistický slovník čili podrobný popis všech měst,
městysů, vesnic, pak zámků, dvorů atd. království
českého.“

Slovník naučný. Články o jednotlivých
místech, okresích a krajích, a článek „Čechy“, kte-
rýž ve zvláštní knize vydán jest pod náslovem:
„Čechy, země i národ.“

„Rozdělení země české v přirozené
krajiny.“ Od řed. Jana Lepaře v časopisu:
„Škola a Život.“

Vlasákova Bibliotéka místních dějepiscův.
 Křížek: Statistika říše rakousko-uherské.
 Sommer: Königreich Böhmen statistisch-topografisch dargestellt. (Každý kraj z bývalých 16 krajů ve zvláštním svazku.)

II. mapy:

Katastrální mapy, které každá obec má.

Mapy c. k. vojenského štábu, jednotlivé sekce.

Erben: Mapa Čech (závěsná i příruční).

III. Úřad obecní, jenž nejen katastrální mapy chová, nýbrž i statistická data o obci podat může. Úřad farní, jenž o obyvatelstvu mnohá data chová.

Pro Prahu s okolím ovšem je pomůcek více, ku př. Jos. Erbena Statistika města Prahy, Zapův Popis Prahy, Mapa okolí Pražského a j., jichž zvlášť uváděti třeba není.

V Třeboni, v měsíci únoru 1873.

A. Tille.

OBSAH.

Úvod	Str. 1
Čechy	13
Morava a Slezsko	45.

Kde kdo a co jest?

Kde? — Jsem vždy někde čili na nějakém místě; ku př. sedím v lavici, bydlím doma.

Z místa, na kterém jsem, mohu hleděti někam neb se odebrati někam, ku př. z místa v lavici hledím na tabuli, odeberu se ke dveřím.

Odeberu-li se z místa někam, ubírám se někudy; ku př. z místa v lavici ubírám se uličkou mezi lavicemi k tabuli.

Úloha. Kde bývám nejčastěji, kde nejraději? Kam chodím nejčastěji, kam jel jsem? Kudy chodím ze školy domů, kudy do kostela?

Kdo? — Kromě mne jsou ještě jiní lidé ku př. rodiče, spolužáci.

Úloha. Kdo chodí se mnou do školy, koho vidívám chodit do kostela, kolik asi lidí znám?

Co? — Kromě lidí jsou ve světě ještě mnohé věci; ku př. lavice, domy, zvířata, stromy, hvězdy.

Úloha. Které věci nacházejí se v naší škole, které doma, které vidívám pod širým nebem?

Věci jsou dvojí: věci od lidí udělané, ku př. domy, dílny, mosty, silnice; věci bez přičinění lidí povstalé, ku př.: hvězdy, vzduch, rostliny, zvířata, hory, moře.

Věci bez přičinění lidí povstalé nazýváme přírodniny, věci od lidí udělané nazýváme díla lidská. Tato dělají lidé z přírodnin.

Úloha. Jmenujme 1. ještě některé přírodniny,
2. ještě některá díla lidská.

Kde.

Kde je **stanoviště**? — Na každém místě, na kterém stanu (stojím), jest moje stanoviště; ku př. stojím-li neb sedím-li v lavici, mám v lavici své stanoviště; každý můj spolužák má jiné stanoviště než já; jdu-li z lavice a stanu u tabule, mám jiné stanoviště.

Úloha. Načrtnu vodorovnými přímkami lavice naší učebny a naznačím, v které který spolužák má své stanoviště.

Kde je **bydliště**? — Tam kde bydlím čili nejvíce se zdržuju, jest moje bydliště; ku př. tato učebna není mým bydlištěm.

Úloha. 1. V kterém domě je moje bydliště?
2. V kterém městě neb vsi je moje bydliště?

Kde je **hledišťe**? — Každé stanoviště, z kterého někam hledím, jest moje hledišťe; ku př. hledím-li ze svého stanoviště v lavici na tabuli, jest moje stanoviště v lavici hledišťem.

Úloha. Kde volíme si hledišťe, chceme-li daleko viděti?

Kde je **východiště**? — Stanoviště, z kterého někam se odeberu, je východiště; ku př. jdu-li ze školy do kostela, je mi škola východištěm, jedu-li z Prahy, jest mi Praha východištěm.

Kde na zemi. Nacházím se obyčejně na povrchu země č. na půdě zemské, málokdy vystupuju **nad** povrch a sestupuju **pod** povrch zemský. Ku př. Stojím-li na náměstí neb na návsi, pluju-li po vodě, jdu-li po ulici, neb po mezi, jedu-li po silnici neb po železnici, nacházím se na povrchu země čili na půdě zemské. Vyskočím-li do výšky, jsem chvíli nad povrchem zemským, též kdo vyletí

v balónu do výšky a živočichové ve vzduchu létající nacházejí se nad povrchem zemským. Sestupují-li do podzemního sklepa, do studny, do jeskyně, potopím-li se pod povrch vody, vnikám pod povrch zemský.

Úloha. Vytkneme některé živočichy, kteří často nad povrchem zemským, a některé, kteří se zdržují pod povrchem země.

Kam.

Ze stanoviště svého hledím buď okolo sebe, neb nad sebe neb pod sebe.

1. **Okolo** sebe. Z hlediště svého hleděti mohu okolo sebe na rozličné strany, hlavně však: před sebe, za sebe, v pravo od sebe a v levo od sebe, i rozeznávám tedy **čtyři hlavní strany**: před sebou přední, za sebou zadní, v pravo od sebe pravou, v levo od sebe levou stranu.

Co okolo sebe mám, nazývám své **okolí**; ku př. ve škole mám ve svém okolí spolužáky, lavice, knihy, dále tabuli, mapu a t. d.

Úloha. 1. Co mívám pod širým nebem ve svém okolí? 2. Která místa (města nebo vsi) nacházejí se v okolí našeho místa? 3. Načrtneme půdorys naší učebny a na něm, kde které věci (tabule, kamna, lavice, a t. d.) se nacházejí.

Obzor. Ohlížím-li se pod širým nebem ze svého stanoviště na všechny strany až tam, kde obloha nebeská země dotýkati se zdá, přehlednu díl půdy zemské, který nazývám obzor (protože ji obzíráním přehlednu).

Úloha. 1. Z kterého hlediště mám větší a z kterého menší obzor? 2. Která místa mám v obzoru, hledím-li s věže našeho kostela?

Světové strany. Na zemi nenaznačujeme čtyř hlavních stran jmény: přední, zadní, pravá neb levá, nýbrž takto:

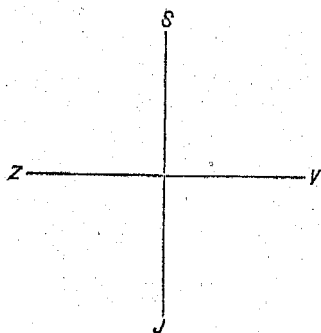
stranu, s které na mne v poledne (zrovna ve 12 hodin) slunce svítí, nazývám polední stranu čili **poledne**;

strana protější, na kterou stín můj padá, jest strana půlnocní čili **půlnoc**;

chci-li pak ostatní dvě strany naznačiti, obrátím se čelem na stranu severní (aby mi slunce do očí nesvítilo) a nazvu pak stranu v pravo stranou východní č. **východ**, stranu v levo stranou západní č. **západ**, a sice proto, že pozoruju, že v tuto slunce večer zapadá a v oné ráno vychází.

Poledne nazývám též **jih** (č. stranu jižní) a půlnoc **sever** (č. stranu severní), všechny čtyři hlavní strany nazývám hlavní světové strany.

Výkres 1.

Úloha. Vytkneme 1. na které straně od (naší) školy nachází se kostel, 2. na které straně to které místo (město neb ves) od našeho místa se nachází, 3. vyznačíme rukama z naší učebny, kde je která strana.

Úloha. Načrtne dvě křížující se přímky (viz obrázek 1.), které nám naznačují světové

strany; v bodu, kde přímky se křížují, myslíme si naše stanoviště (učebnu) a teď naznačíme tečkami, kde od nás asi nacházejí se některé předměty, ku př. kostel, některé jiné budovy. 2. Nakreslíme nový kříž a myslíme si v průsečném bodu obou přímek naše místo (město

neb ves) a vyznačíme tečkami, kde asi některá místa našeho okolí se nacházejí.

2. **Nad** sebe a **pod** sebe. Hledím-li ze stanoviště pod širým nebem nad sebe, vidím širé nebe č. oblohu nebeskou, která velkému klenutí se podobá; hledím-li pod sebe, vidím povrch země č. **půdu zemskou**, na níž stojím.

Úloha. 1. Co spatřuju na obloze ve dne, co v noci? 2. Co spatřuju na půdě zemské?

Nahoru a **dolu**. Hledím-li ze svého stanoviště (pod širým nebem) na půdu zemskou, pozoruju, že někde se táhne výš, než já stojím č. nahoru, někde že táhne se níž, než já stojím č. dolu, a někde že netáhne se ani nahoru ani dolu, nýbrž že prostírá se rovně dále.

Co jest **rovina**, co **vrch** a co **dolina**. Půda, prostírající se rovně, nazývá se rovina; půdu vystupující nahoru čili do výše, nazývám vrch (vršek); a půda, snižující se dolu, nazývá se dolina.

Úloha. 1. Odkud kam téká voda na půdě zemské? 2. Jaká je půda našeho místa a jaká okolí jeho?

Údolí, **hora**, **pohoří**, **pahorek**. Dolina, značně delší než široká, nazývá se údolí; vrch na všechny strany skoro stejně široký nazývá se hora, vrch značně delší než široký a neb z několika hor se skládající nazýváme pohoří. Vrch nízký (nižší než 200 metrů neb 600') nazývá se kopec čili pahorek.

Krajině, mající pahorky, říkáme krajina pahorkatá čili **pahorkatina**, krajině, mající hory, říkáme krajina hornatá čili **hornatina**.

Úloha. 1. Které jsou v okolí našeho místa hory, kopce, pohoří neb údolí? 2. Jakou povahu má krajina našeho okolí?

Kudy.

Ze stanoviště svého ubírám se na stanoviště jiné vždy někudy čili nějakou cestou; ku př. jdu-li ze svého místa v lavici uličkou mezi lavicemi k tabuli, jest ulička ta mojí cestou. Letí-li vlaštovka na zimu do teplých krajin, koná vzduchem cestu.

Kolikeré cesty na zemi jsou? — Na zemi cestujeme buď po suchu neb po vodě (na loďce neb na lodi). Cestujeme buď maním (kudykoliv se namane) neb po cestách lidmi udělaných, kteréž jsou **pěšina, stezka, vozová cesta, silnice, železnice** a pro lodi **průplav**.

Úloha. 1. Jaké vedou z našeho místa cesty, které na které světové strany a do kterých míst? 2. Vytkneme v prostřed tabule bod, značíci naše místo, a naznačíme si řečené cesty čarami z něho. 3. Které věci (zboží) dovážejí se do našeho místa, které z něho se vyvážejí a po jakých cestách? 4. Kudy cestujeme z našeho místa do Prahy neb do Brna?

Cesty jsou buď přímé neb klikaté, a jsou buď rovné neb přes hory a doly jdoucí.

Úloha. Jaké jsou cesty z našeho místa jdoucí?

O lidech.

Lidstvo. Kromě mne jest na zemi ještě mnoho lidí, a veškerí lidé dohromady nazývají se lidstvo neb člověčenstvo.

Rodina. Moji rodiče, bratři a sestry se mnou jsou jedna rodina. Každá rodina je velmi malou částí (celého) lidstva.

Úloha. 1. Kolik členů má naše (moje) rodina a jaké společné jméno? 2. Které jiné rodiny znám?

Národ. Všecky rodiny, které od matky českým (neb moravským neb slovenským) jazykem mluví se naučily, nazývají se dohromady český národ a český

jazyk čili čeština jejich **mateřským jazykem**. Český národ jest částí národu slovanského, jehož ostatní částky jsou: Poláci, Rusové, Slovinci, Srbo-chorváci a Bulhaři, kteřížto národové mluví jazyky češtině příbuznými. Národ slovanský jest jen částí (celého) lidstva.

Lidé přiučují se kromě svého mateřského jazyka rádi ještě jiným jazykům.

Úloha. 1. Které české rodiny umím jmenovati? Které nečeské rodiny? 2. Které jiné národy umím jmenovati? 3. Kterým jazykům přiučují se někteří u nás?

Církev. Jsem **náboženského vyznání** . . . . . jiní lidé jsou jiných vyznání. Všickni lidé jednoho náboženského vyznání dohromady jsou jedna církev. Každá církev jest jen částí (celého) lidstva.

Úloha. 1. Jsou v našem místě lidé a ve škole žáci rozličných vyznání? kterého kolik? 2. Jmenujme některá náboženská vyznání a církve.

Stav. Můj otec (matka) živí sebe, mne a ostatní rodinu a to, čím ji živí, nazývá svou živností, také svůj stav. Můj otec (matka) má živnost . . . . . neb je stavu . . . . . Ku př.: Rolníci živí se, vzdělávající pole (půdu zemskou), jsou stavu rolnického a jejich živností je rolnictví.

Úloha. 1. Jak nazýváme živnost a jak stav havířů, krejčí, obuvníků, kupců? 2. Vytkneme stavy lidí našeho místa (aspoň některé) a kterého stavu jich jest nejvíc. 3. Kterému stavu chci se oddati?

Obec. Lidé mající některé věci (ku př. statky, práce, pravidla) společné čili sobě obecné, činí dohromady obec. Každý člověk, do (jedné) obce patřící, nazývá se (její) občan, a člověk, který v ní jest a do ní nepatří, nazývá se cizí (její) nebo cizinec.

Úloha. 1. Jak nazývá se naše obec a kolik občanů čítá? 2. Má naše obec statky (obecní) a které? 3. Bydlí v naší obci cizinci?

Občané ustanoví si **starostu** a **zástupce**, kteří obec **vládnou** čili obec **spravují**.

Úloha. Jmenujme starostu a některé zástupce naší obce.

Država. Všecky obce, které mají jednu společnou nejvyšší vládu, nazývají se **dohromady** država. Ku př.: Naše obec má s mnohými tisíci obcemi za nejvyššího vladaře císaře pána a činí s nimi **državu rakouskou**. Čechy, Morava a Slezsko jsou české korunní země a částí rakouské državy.

Úloha. Které jiné državy umíme jmenovati?

Obyvatelé. Kdo bydlíště má, jest svého bydlíště **obyvatelem**; ku př. já jsem obyvatelem domu . . . , místa . . . .

Všickni lidé (lidstvo) jsou obyvatelé země, a země jest tedy bydlíštěm všech lidí. Všechných lidí je skoro 1400 millionů.

Úloha. 1. Kolik je obyvatelů v příbytku, kolik v domě, v němž obývám? 2. Kolik obyvatel má naše místo? 3. Kolik obyvatel připadá v našem místě průměrně na jeden dům, kolik v našem domě na jednu světnici?

Lidi v jednom obydlí a v jednom domě se mnou obývající nazývám svými **spolubydliteli**;

lidi v jednom místě se mnou usedlé nazývám svými **sousedy**;

lidi v jedné krajině se mnou bydlící nazývám svými **krajany**;

obyvatele vesnic nazývám **vesničany**, obyvatele měst **měšťany**, obyvatele hor **horaly**.

Úloha. Jak rozeznávají se v našem okolí měšťané od vesničanů?

Místa. Místo (na zemi), v kterém jsem se narodil, nazývám své **rodiště**; místo pak, v němž má

rodina (stále) obývá, svůj **domov**; zemi, v níž můj domov jest, nazývám svou **vlast**.

Úloha. Které místo jest mým rodištěm, které mým domovem? která země mou vlastí?

Část země (bydliště) jedné obci patřící nazývám **území** té obce (také obec), část země (bydliště) jedné državě patřící nazývám území državy a také državou. Dále rozenáváme též území církve, území národu.

Úloha. 1. S kterými obcemi hraničí naše obec? 2. Nakreslíme (dle katastrální mapy) území naší obce. 3. Které hory, řeky, rybníky, cesty a jiné znamenitosti nacházejí se na území naší obce? 4. Kolik hektarů neb jiter půdy zemské zabírá naše obec?

O přírodninách.

Na zemi rozeznáváme hlavně suchou zemi čili souš, vodu, jež na souši leží, a vzduch, jenž nad povrchem vody i souše se vznáší. Ku př. kráčím-li po zemi, šlapu po povrchu zemském a obklopen jsem vzduchem, jež dýchám.

1. **O vzduchu.** Ve vzduchu se pohybuju ustavičně. Z vody vystupují do vzduchu **páry**.

Úloha. Kde vidíváme páry do vzduchu vystupovat?

Páru, kterou zrakem pozoruju, nazývám **mlhu** (je-li nízko nad půdou zemskou), neb **mračno** (je-li vysoko). Z mlhy padá **rosa** a **jinovatka**, z mračen padá **dešť**, **sníh**, **kroupy**.

Úloha. 1. Kde v našem okolí bývá mlha? 2. Kdy padává sníh? 3. Jaké ještě ve vzduchu pozorujeme úkazy?

Proudí-li vzduch, říkáme mu **vítr**.

Úloha. 1. Od které světové strany věje dnos vítr? 2. Který vítr (od které strany) věje u nás nej-

častěji? 3. Jak působí silný vítr (čili vichr) v lidi, zvířata, rostliny a vodu?

2. **O vodstvu.** Voda jest buď **tekoucí**, jako v potocích a řekách, nebo **stojatá**, jako v nádržkách, rybnících, jezerech a v moři, skoro všude pak má povrch rovný.

Úloha. 1. Které vodstvo nachází se v našem okolí? 2. Načrtne, kde které vodstvo a jak daleko od našeho místa se nachází.

Souš má povrch jen někde rovný, někde má hory a doly.

3. **O souši.** Souš i pod vodou všude jakožto dno vody se nachází. Lidé pronikli dosud do vnitř souše nejhluběji jen na $\frac{1}{2}$ míle cesty, a proto dobře nevíme, jaký další vnitřek země jest.

Kde jsou přírodniny. Přírodniny nenacházejí se všecky na zemi, ku př. hvězdy. Přírodniny, na zemi se nacházející, rozdělujeme v živočichy, rostliny a nerosty.

Úloha. Jmenujme každých několik a kde se nacházejí.

1. Z nerostů skládá se souš, voda a vzduch jsou nerosty. 2. Rostliny vyrůstají ze souše i z vody nad povrch zemský do vzduchu, a půda, na níž rostou, nazývá se **plodná**, půda pak, na níž rostliny nerostou, **neplodná**. 3. Živočichové žijí dílem na souši, dílem ve vodě, dílem ve vzduchu.

Úlohy. 1. Jmenujme některé nerosty, některé rostliny a některé živočichy; které z nich jsou lidem užitečné a které škodlivé? 2. Které nerostné, rostlinné a živočišné látky přivážejí se do našeho místa z ciziny?

O dílech lidských.

Lidé přičiňují se, aby přírodnin sobě užitečných **dobývali** a z nich **výrobky** dělali.

Úloha. 1. Kterých přírodnin dobývá rolník, kterých havíř? 2. Z kterých přírodnin vyrábějí výrobky truhláři, mlynáři, soukenníci, zedníci, a jaké výrobky?

Dobývání. Aby užitečných nerostů dobývali, kopají lidé jámy a bány a vylamují lomy.

Úloha. Které nerosty dobývají se v našem okolí a kde které?

Aby užitečných rostlin dobývali, vzdělávají lidé plodnou půdu zemskou a dělají z ní zahrady, role, louky, lesy a jiné druhy, na nichž rozličné užitečné rostliny pěstují.

Úloha. 1. Jakou plodnou půdu máme v našem okolí? 2. Synové hospodářů udejte, kolik hektarů neb jiter které půdy rodičové mají. 3. Vytkneme některé rostliny na roli, některé na louce atd. rostoucí.

Užitečné živočichy lidé chovají a jich hájí.

Úloha. Které užitečné živočichy chovají rolníci, které hájí myslivci?

Výrobky dělají (vyrábějí) lidé zvláště, aby měli co trávit (jíst a pít), čím se odívat, v čem obývat, pracovat a užitečné věci schovat a po čem jezdit a věci převážet.

Úloha. 1. Vytkneme, které výrobky ku každému tomu účelu lidé vyrábějí. 2. Které vyrábějí se u nás a kterých nejvíce?

Největší díla jsou **stavby** a to budovy a spojovací prostředky.

1. Aby lidé nemusili pod širým nebem bydlet a pracovat a při tom dešť a zimu a mnohé nepohodlí snášeti, vystavěli pro sebe chalupy, domy, továrny, dílny, paláce, zámky, kostely a pro věci sklepy, kolny, obilnice, chlévy i jiné ještě **budovy**.

2. Aby mohli sebe neb věci z místa na místo pohodlně voziti, vystavěli lidé silnice, železnice, průplavy a jiné **spojovací prostředky**.

Úloha. 1. Které práce konají lidé ještě pod širým nebem? 2. Jakých druhů budovy máme v našem místě a v okolí?

Jedna budova sama o sobě stojící nazývá se **samota**, více budov pohromadě **místo** čili **sídlo**, buď ves neb město. Města bývají větší a mívají lepší budovy než vsi.

Úloha. Kolik budov (čísel) čítá naše sídlo?

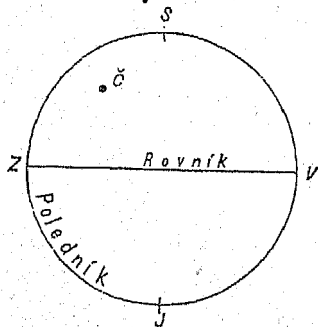
0 zemi celé.

Naše místo a okolí se všemi lidmi, přírodními a díly lidskými jest jen malou částí země české č. Čech, česká země jest jen částí celé země, celá země má podobu velikánské koule.

Polokoule. Pomyslíme-li si celou zemi čili zeměkouli rozpůlenou, nazýváme ty půlky polokoule.*)

Polokoule západní a východní. Zeměkouli dělíme v polokoule čarou kruhovou, kterou od severu k jihu a odtud opět k severu kolem ní (po jejím povrchu) táhneme; jednu tu polokouli nazýváme

Výkres 2.

západní, druhou východní polokouli. Čechy jsou částkou východní polokoule čili nacházejí se na východní polokouli.

Místo, kde Čechy leží, vyznačeno na výkresu č. 2.

Polokoule severní a jižní. Rozpůlíme-li zeměkouli kruhovou čarou od západu k vý-

*) K výkladu tomuto nejlépe hodí se globus.

chodu, rozpůlíme ji na polokouli severní a jižní (každou z oněch polokoulí na dvě půlky). — Čechy nacházejí se na severní polokouli.

Poledník a rovník. Kruh, dělicí zeměkouli na polokouli západní a východní, nazýváme poledník; kruh, dělicí zeměkouli na polokouli severní a jižní, nazýváme rovník.

Točny. Nejsevernější bod na zeměkouli nazývá se severní točna, nejjižnější bod jižní točna.

Souš moře. Tři čtvrtiny povrchu zeměkoule jsou pokryty mořem a jen čtvrtina jest souší. Souš dělíme v 5 zemědílů, kteréž jsou: **Evrópa, Asie, Afrika, Amerika a Australie.**

Úloha. Najdeme na zeměkouli neb na mapě, na kterých polokoulích který ten zemědíl se nachází.

Čechy.

Kde se nacházejí.

Čechy nacházejí se na severní a na východní polokouli, v Evropě.

Hranice. S Čechami hraničí:

1. země rakouské: Morava, Dolní Rakousy a Horní Rakousy;
2. země německé: Bavorsy, Sasko a Pruské Slezsko.

Úloha. 1. Ukážeme na mapě, která ta země na které světové straně jest a která má hranici (s Čechami) nejdelsí a která nejkratší. 2. Vyměříme na mapě, do které té země je z našeho místa nejdále a do které nejbliže.

Rakousko. Čechy, Morava a Slezsko jsou země české a částí císařství rakousko-uherského čili Rakouska.

Jak velké Čechy jsou.*)

Čtvereční kilometr. Čtvereční plocha kilometr dlouhá a kilometr široká, nazývá se čtvereční kilometr, a tak velkých čtverečných ploch obsahuje země česká 51.955, čili Čechy měří 51.955 □ kilometrů (944 □ mil).

Úloha. 1. Kolik □ kilometrů zabírá naše obec? 2. Vypočteme, koliký díl země české naše obec zabírá.

Zeměkoule a Čechy. Povrch celé zeměkoule měří 500 miliónů □ kilometrů (9¼ miliónu □ mil) a Čechy jsou tedy asi desítitisící část zeměkoule; čili povrch zeměkoule lze rozdělit na 10 tisíc tak velkých kousků, jako jsou Čechy.

Rakousko a Čechy. Čechy jsou 12tý díl území císařství rakousko-uherského.

Úloha. Určíme na mapě Rakouska, které rakouské země jsou větší a které menší než Čechy.

Jaký tvar Čechy mají.**)

Co do šířky a délky. Země česká podobá se pětiúhelníku, jehož nejkratší strana je na jihu. Země česká nejdelší je od z. (západu) na v. (východ), 43 mil.

Úloha. 1. Ku kterým zemím která strana přiléhá? 2. Ku kterým světovým stranám hledí cípy toho pětiúhelníku? 3. Načrtne ten pětiúhelník (výkres 3.).

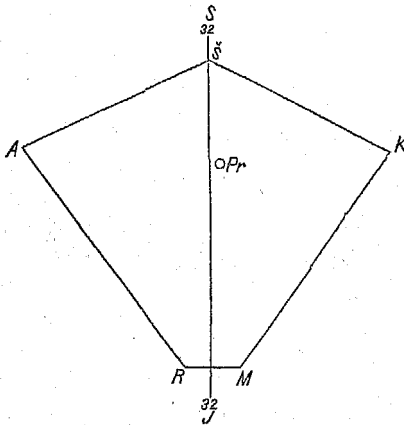
Od tvaru pětiúhelníku uchylují se zvláště tyto výběžky: Ašský, Šluknovský, Fridlandský, Broumovský, Králický, Poličský, Jindřichohradecký a Domažlický.

Úloha. 1. Vytkneme na mapě, kde který jest

*) K výkladu tomuto hodí se nejlépe mapa Rakouska.

**) K výkladu třeba je mapy Čech.

Výkres 3.

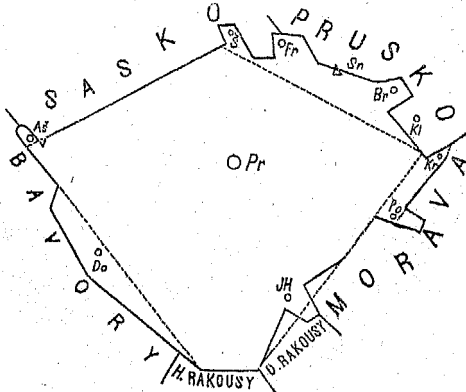
kde města, dle nichž jména mají; 2. Kterému tomu výběžku je naše místo nejbliže? 3. Přikreslíme výběžky na výkres pětiúhelníku i naznačíme, kde leží naše místo. (Výkr. 4.)

Co do výšky.

Veškerá souš všude tam, kde s mořem se dotýká, nad moře

(výše) vyniká (kdyby pod povrch mořský se snížila, rozlilo by se moře na ni, že přestala by býti souší). Povrch souše vůbec jest vyšší, než povrch moře a též české země povrch jest vyšší než moře.

Výkres 4.

Nejvyšší místo Čech jest téměř hory Sněžky, které jest 16 set m. (métrů, 5 tisíc stop) nad mořem vysoko, a nejnižší místo Čech jest tam, kde Labe z Čech vytéká a toto jest ještě 100 métrů (více než 3 sta stop) vysoko.

Úloha. 1. Vypočteme, jak velký jest rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším místem Čech. 2. Jak vysoko je naše místo (neb aspoň sousední některé město) nad mořem?

Roviny. Země česká je málokde rovinatá; největší česká rovina je **Labská** u řeky Labe mezi městy Králové Hradcem a Mělníkem; menší roviny jsou **Třeboňská, Budějovická** a **Litoměřická**.

Úloha. 1. Na kterou stranu od nás leží každá tato rovina? 2. Která rovina jest našemu místu nejbliž?

Hory na hranicích: 1. Největší české hory (pohoří) jsou **Sudety**, táhnou se od sev. cípu k východnímu, a nejvyšší jich část nazývá se **Krkonoše**, jichž nejvyšší hora je **Sněžka**, 16 set m. (5000').

2. **Krušné hory** (pohoří) táhnou se od sev. cípu k západnímu; nejvyšší hora z nich je **Keilberg** $12\frac{3}{4}$ sta m. (4000').

3. **Šumava** (pohoří) táhne se od záp. cípu k jižní straně; severní její polovice (od města Domažlic) sluje také **Český les**; nejvyšší šumavská hora je **Javor** $14\frac{1}{2}$ sta m. ($4\frac{1}{2}$ tisíce stop) a nachází se již v Bavořích.

4. **Smrčiny** vynikají v záp. cípu.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, ku kterým těm horám která cizí země přiléhá. 2. Které ty hory jsou našemu místu nejbliž?

Hory a pahorky uvnitř země: **České středohoří** vyniká v podobě homolovitých hor v sev. Čechách, nejvyšší je **Milešovka**; pěkná je hora **Rip**, s níž je krásná vyhlídka do Litoměřické roviny;

v středních Čechách táhnou se **Brdy** ve směru od Klatov ku Praze, nejvyšší jich hora je **Třemšín**; ostatně jsou vnitřní Čechy více pahorkaté než hornaté.

Úloha. 1. Jaké jest naše okolí? 2. Která z jmenovaných hor je nám nejbliž? 3. Která pohoří ještě na mapě nalézáme?

Jaké **vodstvo** Čechy mají.

Moře. Moře země české nedotýká se na žádné straně, čili Čechy neleží při moři a nejsou tedy zemí přímořskou, nýbrž vnitrozemskou.

Čechám nejbliž je moře **baltické** a pak **adriatské**, ale i to každé je 40 mil od hranic českých vzdáleno, kteráž vzdálenost je skoro tak velká, jak jsou Čechy dlouhy od z. k v.

Úloha. Vyměříme míloměrem na mapě Rakouska, jak daleko je z našeho místa přímo k moři adriatskému (a jak daleko k moři baltickému), a vytkneme na ní, kterými zeměmi rakouskými jde přímá cesta k moři adriatskému.

Jezera. Čechy mají jezer velmi málo a ta jsou maličká (tak že na menších mapách ani vykreslena nejsou); nacházejí se v Šumavě a největší z nich jmenuje se **Černé jezero**.

Rybníky. Čechy mají rybníků velmi mnoho a některé neobyčejně velké. Největší jsou v rovinách: v Třeboňské, pak Budějovické a Labské. Největší ze všech je rybník **Rožberský** u Třeboně, jenž pokrývá 1200 jiter (i jest Skrát větší než všecka česká jezera dohromady). Rybníky jsou užitečné: chovají ryby, zavlažují louky a nadržují vodu na mlýny a jiné strojnické dílny.

Úloha. 1. Kolik rybníků má naše obec, kolik jiter půdy pokrývají, který jest největší? 2. Na kterou stranu od nás leží Rožberský rybník?

Řeky. Řek mají Čechy hojně.

Největší česká řeka jmenuje se **Labe**. Labe počíná čili **pramení se** u největší české hory **Sněžky** a teče pak:

na stranu jižní (oklikami) až k městu **Pardubicům**,

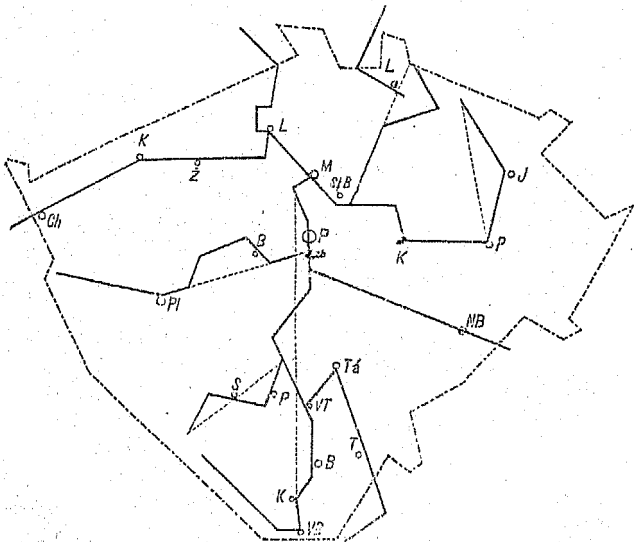
„ „ západní až k městu **Kolínu**,

„ „ severozápadní (t. j. stranu mezi severem a západem) oklikami až k městu **Litoměřicům**,

na stranu severní (oklikami) za hranice české.

Úloha. 1. Vyměříme, které z jmenovaných měst jest našemu místu nejbliž, které nejdál. 2. Vykreslíme 4 črtami tyto směry řeky Labe.

Výkres 5.

Plujeme-li neb hledíme-li po řece, máme na pravé straně **břeh pravý** a na levé **břeh levý**.

Úloha. 1. Na které straně máme břeh pravý, hledíme-li proti řece? 2. Vytkneme z mapy, na kterém břehu Labe každé to jmenované město leží.

Labe tekouc, přijímá do sebe po obou stranách čili bocích mnoho jiných řek, které proto nazýváme **pobočnými řekami** řeky Labe.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, běžíce po Labi od pramene až k výtoku z Čech, několik pobočných řek pravého a několik levého břehu čili levého boku. 2. Na kterém břehu jest jich více? 3. Která jest největší?

Řeka (každá), do jiné řeky vtékající, jest řeka pobočná; řeka však, jež jiné řeky do sebe vnímá, ale sama do jiné řeky nevtéká, nýbrž až do moře teče, nazývá se **řeka hlavní**. Labe z Čech (německými zeměmi) teče až do německého moře, do něhož u města Hamburku vtéká čili se **ústí**, i jest tedy řeka hlavní.

Největší poboční řeka Labská jest **Vltava**. Vltava vzniká v Šumavě, teče na jihovýchod až k (městu) **Vyššímu Brodu**, odtud pak teče k severu (oklikami), až naproti městu **Mělníku** do Labe vtéká č. se ústí. U Vltavy leží **Praha** a kromě ní města **Budějovice**, **Smíchov**, **Karlín** a ještě jiná města a vsi.

Úloha. 1. Na kterých březích leží jmenovaná města; které od nás nejdál, které nám nejbliž? 2. Načrtncme (dvěma čarama) Vltavu a (body) jmenovaná města.

Vltava vnímá též více pobočných řek; z nichž jsou největší:

Mže č. Berounka	pramení se	v Českém Lese,
Sázava	„ „	na hranicích moravských,
Otava	„ „	v Šumavě,
Lužnice	„ „	v Rakousích.

Největší u řek těch ležící města jsou: **Piizeň**, pak **Beroun** u Mže; **Písek** u Otavy, **Tábor** u Lužnice, **Německý Brod** u Sázavy.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, po které straně Vltavy a u kterého místa každá ta řeka se ústí. 2. Jmenujme z mapy ještě některé menší pobočné řeky Vltavy. 3. Načrtáme několika rysy ty 4 pobočné řeky. 4. Které z nich je naše místo nejbliž?

Některé pobočné řeky Vltaviny mají též pobočné řeky.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy některé ty pobočné řeky, s kterých hor které přitékají, a kde která se ústí. 2. Leží-li naše místo některého toho potoka neb té řeky pobočné, načrtáme, kudy její voda do Vltavy se dostává.

Labe má kromě Vltavy mnoho pobočných řek, z nichž největší jsou **Ohře** a **Jizera**.

Největší města u řek těch ležící jsou: u Ohře **Cheb**, u Jizery **Mladá Boleslav**.

Úloha. 1. Z kterých hor každá přitéká, kterým směrem hlavně teče a u kterého místa se ústí? 2. Vytkneme z mapy, na kterém břehu které řečené místo leží.

Potoky, do řeky (některé) vtékající, nazývají se její **přítoky**.

Úloha. Kterých řek přítoky jsou některé potoky našeho okolí?

Část země čili území mezi (všemi) přítoky a pobočnými řekami některé řeky ležící nazýváme **poříčím** (té) řeky. Poříčí Lužnice jest částí poříčí Vltavy a poříčí Vltavy jest částí poříčí Labe.

Poříčí řeky Labe zove se též **Polabí** č. **Polabsko**, poříčí řeky Vltavy zove se též **Povltaví** č. **Povltavsko**.

Úloha. 1. Na (čili v) kterém poříčí leží naše místo? 2. Která z řek: Mže, Otava a Jizera má největší a která nejmenší poříčí?

Hledáme-li v Čechách řeky, které své vody do Labe nevlévají, nalezneme jen nepatrné a pravíme proto: Skoro veškery řeky vlévají svou vodu do Labe č. patří k Polabí. Polabí zabírá skoro celé Čechy a kromě nich některé jiné země, takže je $2\frac{1}{2}$ krát tak velké jak Čechy. Povltaví zabírá skoro $\frac{2}{3}$ Čech (560 □mil).

Hledáme-li řeky, které z jiných zemí do Čech přitékají, nalezneme jen dvě: Lužnici a Ohři a proto pravíme: Skoro všechny české řeky v Čechách vznikají.

Úloha. Z kterých zemí přitékají ty dvě řeky?

Řeky jsou (lidem) na mnoze užitečny: zavlažují plodnou půdu, dávají ryby, ženou mlýny a jiné dílny, nosí dříví a některé lodi. Z českých řek nosí lodi jen Vltava (od Budějovic až k ústí) a Labe od Mělníka.

Úloha. Je-li našemu místu na blízkou řeka, co a mnoho-li nosí?

Jaký vzduch Čechy mají.

Vlastnosti vzduchu dohromady nazývají se **podnebí** (čili klima) i rozeznáváme hlavně teplotu, roční počasí, vláhy, větry a bouřky.

Teplota. O teplotě jsou na celé zeměkouli pravidla: 1. Není všude stejné teplo čili zeměkoule nemá všude stejnou teplotu, nýbrž: čím blíže k rovníku krajina se nachází, tím má teplotu větší, a čímž dál od rovníku (čili čím blíže k točnám), tím má teplotu menší; proto do Čech: severní vítr přináší vzduch studenější, jižní vítr přináší vzduch teplejší.

2. Čím výše nad mořem (nějaká) krajina se

nachází, tím (řidší vzduch) menší teplotu má, a čím níže nad mořem krajina se nachází, tím (hustší vzduch) větší teplotu má.

Některé severní části Čech jsou teplejší než jižní, poněvadž jsou nižší a poněvadž hory na severní hranici se vypínající (které?) brání studeným větrům. Na temenu Sněžky leží $\frac{3}{4}$ roku sníh, a stromy tam pro velké studeno nerostou.

Úloha. Co říkají u nás lidé o větru jižním (poledním) a co o větru severním (půlnočním)?

Čechy mají podnebí v rozličných krajinách velmi rozličné: nejteplejší krajina jest rovina okolo Litoměřic, nejstudenější krajina jest hřbet Krkonošův a v okolí Sněžky.

Úloha. 1. Jakou průměrnou teplotu má naše místo, (je-li udána) a neb jemu nejbližší větší město? 2. Bývají žně u nás dřív nebo později než u Prahy a o kolik asi dní?

Roční počasí. V Čechách rozeznáváme čtvero ročních počasí, (v krajinách u rovníku jest celý rok velmi teplo).

Úloha. Jak počasí ta se jmenují, v kterých měsících připadá které a jak od sebe se liší?

Vláhy. Čechy mají vláhy celkem dost, ale ne všudy stejně. Nejvíce prší v Šumavě, nejméně v okolí Prahy. Lesnaté a vlhké krajiny mívají častěji deště, než bezlesé a suché. V okolí Prahy naprší vody za rok asi 37 centim. (14") vysoko.

Větry. V Čechách vane nejčastěji vítr západní a ten bývá vlhčí, než větry s ostatních stran světových.

Úloha. 1. Jaký vítr máme dnes? 2. Budeme si po 8 dní zapisovati, jaký každý den bude vítr.

Bouřky. Bouřek je v jižních Čechách víc než v severních, nejvíce v Šumavských horách.

Úloha. Kolik bouřek bývá u nás za rok?

Jaké přírodniny Čechy mají.

Nerosty. Česká země neobsahuje všech druhů nerostů, které na celé zeměkouli se nacházejí, nýbrž jen třetinu jich. Tak nenalezají se v Čechách nerosty: sůl, diamanty, petrolej. Avšak málokterá země obsahuje jich tolik, a proto pravíme: Česká země má nerostných přírodnin hojnost. A mezi těmi jest několik vzácných, jako: stříbro, cín, měď, olovo, granáty, léčivé vody, a některé velmi užitečné, jako: železo, kamenné a hnědé uhlí a rašelina.

Úloha. 1. Z čeho povstaly tyto tři poslední?
2. Kterých nerostů dobývají v našem okolí?

Rostliny. V české zemi nerostou všechny druhy rostlin, nýbrž jen menší jich počet, ku př. nerostou v Čechách palmy, rýže, fíky, citrony, káva, mandle, oliva a j. Vůbec nerostou v Čechách rostliny potřebující po celý rok velmi teplého podnebí, jaké je v krajinách rovníkových, pak rostliny mořské a rostliny, jinnž české podnebí neb půda české země není vhod.

Přece však daří se v Čechách velmi mnoho rostlin a některé velmi užitečné, ovšem ne v každé krajině všechny, jako: obilí skoro ve všech krajinách, vyjma nejvyšší hory, víno u Mělníka a Lovosic, chmel u Žatce, len na návrších, a j.

Nejúrodnější rostlinami krajiny jsou nižší krajiny poříčí labského, nejméně úrodné jsou výšiny hor.

Úloha. 1. Některé rostliny naší krajiny vytkneme; 2. rostliny, jichž plodův u nás užíváme, ale jež odjinud se dovážejí.

Živočišstvo. Všecky druhy živočišstva v Čechách se nenacházejí, ku př. jako: velké šelmy a jedovatí hadi (kromě jediné zmije), živočichové mořští a jiní scházejí.

Úloha. Jmenujme některá zvířata, jež v Čechách nežijí.

Přece mají Čechy mnoho a zvláště četný počet živočichův užitečných, jako: koně, skot, bravy, drůbež domácí, zvěř honební, ryby, včely a j.

Úloha. Jmenujme více živočichův u nás žijících.

Jaké **obyvatelstvo** Čechy mají.

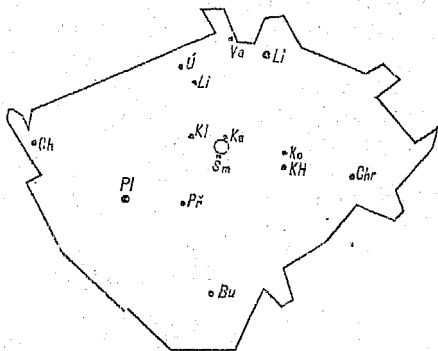
Kolik. Čechy mají přes 5 milionů obyvatel.

Úloha. 1. Kolikery díl celého lidstva žije v Čechách? 2. Kolikrát víc, než má naše místo?

Jak lidé **přibývá**. Lidé pořád umírají, ale pořád jiní na svět přicházejí. V Čechách ročně přes 130 tisíc lidí pomře, ale ročně víc jich se narodí, takže obyvatelů každoročně přibývá.

Úloha. 1. Kolik vloni umřelo lidí v našem místě a kolik se jich narodilo? 2. Kolikrát více pomře lidí v Čechách, než jich je v našem místě?

Výkres 6.

Pohlaví. Lidí pohlaví ženského je v Čechách víc, než pohlaví mužského.

Úloha. Kolik kterého pohlaví lidí je v našem místě?

Sídla. Obyvatelstvo české obývá (sídlí) v třinácti tisících místech čili sídlech. Z těch jest 6 set měst, městysů a více než 12 tisíc vesnic.

Úloha. 1. Kolik obyvatel připadá průměrně na jedno místo? 2. Kolik měst a vesnic má náš okres, a která města; kolik měst a vesnic má náš kraj?

Dle počtu obyvatel rozeznáváme: velkoměsto **Prahu**, mající 160 tisíc obyv.; větší města, která mají více než 10 tisíc obyv., a ta jsou: **Plzeň** (24 tisíc), **Liberec** (22 tisíc), **Budějovice** (18 t.) **Smíchov**, **Cheb**, **Karlín**, **Kutná Hora**, **Kladno**, **Varnsdorf**, **Ústí nad Labem**, **Teplice**, **Litoměřice**, **Chrudim**; skoro 10 tisíc mají: **Kolín** a **Příbram**.

Úloha. 1. Která tři z těchto měst jsou nám nejbliž a které jedno nejdál? 2. Kolik mil máme do Prahy? 3. Načrtáme hranice Čech a do nich naznačíme body ta místa.

Některá česká města mají ze starší doby čestný název **města královská**, jako: Praha, Plzeň, Budějovice, Tábor, Králové Hradec a j.

Úloha. Která král. města z našeho okolí známe?

V starších dobách měli Čechy mnoho hradů, jichž zříceniny dosud na mnohých místech, obyčejně na skalnatých vrších, se nacházejí, ku př. **Vyšehrad**, **Karlštejn**, **Křivoklát**, **Krumlov**, **Zvíkov**, **Jindřichův Hradec**, **Přimda**.

Úloha. 1. Vytkneme hrady ty na výkresu Čech. 2. Které hrady jsou v našem okolí?

Okresy. Více obcí (se sídly) dohromady činí okres. Celé Čechy jsou v 208 okresů rozděleny; v každém okresu jest jedno město městem okresním.

Úloha. 1. V kterém okresu jest naše místo, kolik má okres náš obyvatel, kolik měří □ mil neb □ kilometrů, kolikým jest dílem celého kraje a kolikým

celé země? 2. Z kolika obcí (místních) skládá se náš okres? 3. Vykreslíme náš okres, udáme, s kterými sousedí. 4. Vypočteme, kolik má náš okres a kolik okresní město obyvatel, a koliký díl okresu má toto, koliký díl obyvatelstva Čech má okres?

Jeden neb více okresů činí jedno **okresní hejtmanství**, tak že Čechy rozděleny jsou v 92 okresních hejtmanství. Hlavní město Praha a město Liberec jsou okresy pro sebe a nejsou přiděleny žádnému okresnímu hejtmanství.

Úloha. Ku kterému okr. hejtmanství patří náš okres, a které jiné okresy k němu náležejí? S kterými okresními hejtmanstvími hraničí naše?

Kraje. Z více okresů skládá se kraj. Země česká a obyvatelstvo na ní rozděleno je v 13 krajů. V každém kraji jest jedno město krajským městem a dle něho kraj se nazývá.

Úloha. V kterém kraji nachází se naše místo a které má krajské město, kolik má toto a kolik kraj obyvatel?

Krajská města: **Praha, Mladá Boleslav, Jičín, Králové Hradec, Chrudim, Čáslav, Tábor, Budějovice, Písek, Plzeň, Cheb, Zatec, Litoměřice.**

Úloha. 1. Z kolika okresů skládá se náš kraj? 2. Které z krajských měst jest nám nejbliže, které nejdál? 3. Načrtne Čechy s krajskými městy. 4. Vykreslíme náš kraj a udáme, s kterými kraji sousedí. 5. Který z 13 krajů není pohraničním?

Národnost. Lidé v Čechách jsou Češi a Němci. Čechů je více než 3 miliony, Němců je méně než 2 mil., Židů je 100 tisíc a ti hlásí se většinou k národnosti německé.

Úloha. Jsou-li v našem místě Němci neb Židé, kolik kterých a koliký díl obyvatelstva kteří? 2. Máme-li v okolí německá sídla, která?

Češi obývají v Čechách hlavně uprostřed země. Němci hlavně podél hranic. Největší české město jest Praha, největší německé Liberec.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, která z krajských měst s okolím jsou česká a která německá. 2. Načrtne hrubě přímkami: od Domažlic k Novým Hradům, pak od Domažlic k Lovosicům (o kousek západněji) a odtud k Vysoké hlavní hranice mezi Čechy a Němci, pak český ostrov u Stříbra a německé ostrovy u Budějovic, Jindř. Hradce, Litomyšle a mezi Náchodem a Vysokou. 3. Na které straně od nás jsou nejbliž Němci a kde?

Vyznání náboženské. Obyvatelé Čech jsou čtvera vyznání: **katolíci, evangelíci augsburští, evangelíci helvétští a israelité.**

Nejvíce je katolíků, totiž skoro 5 milionů, nejméně je israelitů, totiž 90 tisíc, evangelíků je více než 100 tisíc (helvétských větší polovice).

Úloha. 1. Kolikrát je katolíků víc, než ostatních dohromady? 2. Kolik kterých je v našem okresu?

Čechy pro katolíky rozděleny jsou v **diecésy**, diecésy ve **vikariátní okrsky** a vikariátní okrsky ve **farní osady**. Diecésy jsou 4, a sice: **Pražská, Královéhradecká, Budějovická a Litoměřická.**

Úloha. 1. Které farní osady je naše místo částí, aneb činí samo farní osadu? 2. Náleží-li jiná ještě místa k naší farní osadě, která? 3. S kterými farními osadami hraničí naše? 4. Kterého vikariátu a které diecésy je naše místo částí?

Stavy. Obyvatelstvo české dělí se hlavně v tyto tři stavy:

1. **Stav živnostenský**, č. živnostníci jsou lidé, kteří hlavně o výživu tělesnou nejen svou, nýbrž i jiných pečují, jako rolníci, mlynáři, tkalci, obuvníci, kupci, vozkové a j.;

2. **stav vojenský**, č. vojíni, jsou lidé, kteří o ochranu všeho obyvatelstva pečují;

3. **stav vzdělanců** č. vzdělanci, kteří hlavně o vzdělání duševní a pořádek pečují, jako duchovní, učitelové, úředníci.

Úloha. 1. Máme-li v našem místě vojsko, jaké a kolik mužů? 2. Kolik lidí z našeho místa je u vojska. 3. Kolik duchovních, učitelů neb úředníků je v našem sídle?

V Čechách je nejvíce živnostníků, pak vojínů a vzdělanců.

Živnostníky rozeznáváme hlavně trojí: dobytélé plodin, průmyslníky a obchodníky.

Dobytélé plodin dobývají plodin nerostných, jako horníci; pěstují užitečné rostliny jako rolníci, zahradníci, lesníci; chovají užitečné živočichy, jako rolníci, pasáci, rybáři, včelaři a jiní.

Úloha. 1. Kterých je v našem místě nejvíce? kolik kterých? 2. Kterých dobývají plodin?

Průmyslníci dělají z přírodních plodin užitečné výrobky, ku př.: mlynáři, pekaři, zedníci, tesaři, soukeníci, krejčí a j. Živnost průmyslníků nazýváme průmyslem, i rozeznáváme průmysl dvojí: malý průmysl čili řemeslo a velký průmysl čili továrnictví.

Úloha. 1. Kterí které výrobky robí a z čeho? 2. Která řemesla provozují se v našem místě? (aspoň některá). 3. Kolik je kterých řemeslníků? 4. Které továrny máme v našem místě (aspoň některé) a kolik, nebo v okolí?

Obchodníci kupují a prodávají, svážejí a rozvázejí přírodniny i průmyslové výrobky. Ku př.: obchodníci v obilí, v koních, kupec loketního a smíšeného zboží, kramáři.

Úloha. Kolik obchodníků je v našem místě?

Jakou správou Čechy mají.

Správa obecní. Občané každé obce volí si ze sebe **obecní zastupitelstvo**, které ze sebe volí jednoho **starostu** a několik radních, kteří činí obecní úřad a obec spravují.

Úloha. 1. Kolik zastupitelů má naše obec v zastupitelstvu, kolik radních a kdo je starostou obce? 2. Vytkneme některé věci, jež mají na starosti.

Správa okresní. Všecky obce jednoho okresu volí si ze svých občanův **okresní zastupitelstvo**, toto pak zvolí ze sebe okresního starostu a výbor, kteří o blaho okresu pečují.

Úloha. 1. Z kolika obcí skládá se náš okres? 2. Kolik členů má okresní zastupitelstvo? 3. Kdo je okresním starostou a kde úřaduje?

Kromě zvoleného okresního výboru má každý okres ještě od vlády ustanovené úřady:

C. k. okresní hejtmanství, jež spravuje jeden neb více okresů, které pak dohromady okresním hejtmanstvím se nazývají.

C. k. okresní soud, jež vlada ustanovuje a jenž rozepře občanův v okresu soudí.

C. k. berní úřad, jež vlada ustanovuje, jenž daně od občanstva vybírá.

Město Praha činí okres pro sebe a nemá tedy (kromě obecního svého úřadu) žádných okresních úřadův.

Úloha. V kterém městě sídlí naše c. k. okresní hejtmanství, v kterém náš c. k. okresní soud a c. k. okresní úřad?

Správa zemská. Občanstvo všech okresů volí si zástupce zemské, kterým se říká poslanci. Z těchto (241 poslanců) skládá se **zemský sněm**, jemuž císař pán ustanovuje předsedu, který má název zemský maršálek. Zemský sněm zvolí ze sebe zemský výbor, jehož předsedou jest zemský maršálek.

Kromě zvoleného zemského výboru jsou c. k. nejvyšší zemské úřady, kteréž od císaře pána ustanoveny jsou a v Praze sídlí.

C. k. místodržitelství, jemuž podřízena jsou okresní hejtmanství (92).

C. k. vrchní zemský soud, jemuž podřízen jest: 1 zemský soud a 1 obchodní soud (oba v Praze), 14 krajských soudů (poněvadž Mladoboleslavský a Lito-měřický kraj mají po dvou) a všechny okresní soudy.

C. k. finanční zemské ředitelství, jemuž podřízeny jsou okresní finanční ředitelství (kteréž sídlí v krajských městech) a všechny berní úřady.

Úloha. Ku kterému krajskému soudu a kterému finančnímu ředitelství patří náš okres?

Správa vojenská. Nejvyšší vojenský úřad v Čechách je **zemské generální velitelství** (komando) v Praze, jemuž podřízen je zemský vojenský soud a komanda 4 pevností: Prahy, Terezína, Josefova a Králové Hradce.

Náslov. Čechy mají titul č. náslov **království**, císař rakouský jest jeho králem. Královská koruna a ostatní královské klenoty chovají se v Praze.

Znak č. erb český jest bílý dvouocasý lev se zlatou korunou v poli červeném, a tedy jsou **barvami zemskými** červená a bílá.

Správa církevní. V katolické církvi má každá farní osada **farní úřad**, který spravuje farář; všechny farní osady jednoho vikariátského okresu mají jeden **vikariátní úřad**, jež spravuje některý farář; celá diecésa má jednu **konsistoř**, která záleží z kanovníků (6 neb 12), a které všechny vikariátní a farní úřadové podřízeny jsou. Představeným konsistoře a celé diecésy jest **biskup**.

Úloha. 1. Který je našeho místa farní úřad, který vikariátní a která konsistoř? 2. Jak daleko jsou jich sídla od našeho sídla?

Čechy mají 3 biskupy a 1 arcibiskupa, jemuž biskupové podřízeni jsou a jenž papeži v Římě podřízen jest. Arcibiskup sídlí v Praze a spravuje diecésu Pražskou.

Kláštery mají své zvláštní představené.

Úloha. 1. Který klášter je nám nejbliž? 2. Která města jsou biskupskými sídly?

U evangelíků helvetských jsou farní úřadové podřízeni třem seniorům, a ti jednomu superintendentovi, jenž v Praze sídlí.

Evangelíci augsburští mají své církevní úřady jako helvetští zařízené.

Jaké vzdělávací a dobročinné ústavy Čechy mají.

Školy jsou hlavně trojí: obecné školy, střední školy a vysoké školy.

Školy obecné. Obecné č. národní školy jsou ty, do nichž mládež od 6—14 let chodí.

Úloha. 1. Kolik tříd má naše obecná škola, kolik žáků, kolik příškolených míst? 2. Je-li více příškolených míst, načrtneme body, kde které a vytkneme, jak daleko od školy. 3. Které jsou sousední školy a kolikatriždní? 4. Kolik obecných škol má náš okres a v kterých místech?

Čechy mají národních škol 4 tisíce.

Školy střední. Střední školy jsou ty, do nichž z národních škol postupuje mládež, která dále vzdělati se chce.

Střední školy jsou gymnasia, reálky a reálná gymnasia, které připravují mládež pro vysoké školy. Kromě těchto obecně vzdělávacích jsou střední školy odborné: lesnické, které žáky své pouze lesnictví vyučují, pak hornické, hospodářské, průmyslové, obchodní.

Úloha. 1. Jsou-li v našem místě střední školy, které, kolik? 2. Které a jaké střední školy jsou našemu místu nejbliž a kolikatriční jsou? 3. Vykreslíme hranice našeho kraje a vyznačíme města, mající střední školy.

Čechy mají obecně vzdělávacích středních škol 54; mezi nimi je nejméně reálných gymnasií, nejvíce gymnasií.

Školy vysoké. Vysoké školy jsou ty, do nichž ze středních škol postupují ti, kteří nejvyššího učení dojíti chtějí.

V Čechách vysoké školy jsou: 1 universita a 2 techniky (1 česká a 1 německá) v Praze, 1 hornická akademie v Příbrami, 3 theologické ústavy v biskupských sídlech.

Úloha. 1. V kterých městech jsou theologické ústavy? 2. Študuje někdo z našeho místa na školách vysokých, neb na středních?

Kromě škol jsou jiné vzdělávací ústavy:

Ústavy pro literaturu (neb učenost): spolek českého musea v Praze, jenž má v musejním domě poučné sbírky přírodnin, kněh, starodávných spisův a jiných památných věcí;

královská učená společnost v Praze; Matice t. j. spolek vydávající knihy; a kromě těch ještě jiné učené spolky, kněhtiskárny.

Úloha. 1. Je-li někdo v místě členem Matice české? 2. Daroval-li někdo z místa nějakou znameňitost do českého musea?

Ústavy pro umění. Pro hudbu a zpěv jsou mnohé hudební a zpěvácké spolky a školy, mezi kterými nejlepší škola nazvaná konservatorium (konservatoř) v Praze.

Pro malířství, ryjectví a sochařství jest umělecká akademie v Praze a jiné spolky.

Úloha. 1. Jsou v našem místě hudební neb zpěvácké spolky? 2. Jest někdo z našeho místa v Pražské konservatoři, neb v akademii?

Ústavy dobročinné. Pro nevidomé (slepé) a pro hluchoněmé jsou zvláštní ústavy, v nichž se také učí.

Pro nemocné jsou nemocnice, z kterých největší je Pražská všeobecná nemocnice, pak nemocnice pro lidi choromyslné (blázinec) v Praze.

Pro dívky od 3—6 let opatrovny a školy mateřské.

Úloha. 1. Máme v místě nemocnici, neb která v okolí je nám nejbliž? 2. Jest v našem místě opatrovna? Jest od nás kdo v ústavu pro nevidomé neb v ústavu pro hluchoněmé?

Jaké je **dobývání přírodnin** v Čechách.

Nerostných přírodnin. Užitečných nerostů v Čechách znamenitě mnoho se dobývá. Ročně dobývá se: stříbra 15 tisíc kilogramů, mědi též tolik, cínu o něco více, olova 6krát tolik; tuhy 15 milionů kilogramů, železa 4krát tolik. Nejvíce však dobývá se uhlí (kamenného a hnědého) 4000 milionů centů. Kromě těchto ještě něco jiných nerostů, jako síry, kamence a j.

Úloha. 1. Kterých těch neb jiných nerostů dobývá se v našem okolí? 2. Přepočtem kilogramy na centy.

Místa, u nichž zvláště znamenitě nerosty se dobývají, jsou:

Stříbra nejvíce u **Příbrami**, něco u **Jáchymova**,

cínu v **Krušných Horách**, zvláště u **Slavkova** a **Cinvaldu**,

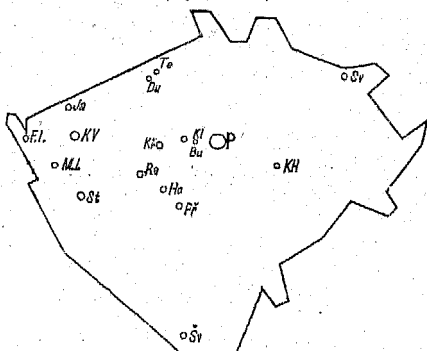
olova tam kde stříbro a kromě toho u města **Stříbra**,

železné rudy na mnohých místech, nejvíc u **Blatné** (u Jáchymova), **Křivoklátu** a **Hořovic**, kamenného uhlí nejvíc u **Kladna** a **Buštěhradu** a v okolí (pak u **Radnice** a u **Svatoňovic**), hnědého uhlí nejvíc v krajině řeky **Běliny**, zvláště u **Duchcova** a **Teplíc**; tuhy u **Plané** v Šumavě.

Čechy mají lázeňská místa se znamenitými léčivými vodami: **Karlovy Vary**, **Františkovy lázně**, **Marianské lázně**, **Teplice** a j. Do míst těch přijíždí každoročně v letě na tisíce nemocných, aby vody léčivé pili neb v nich se koupali. V každých těch lázních má voda jinou povahu, k. p. v Karlových Varech prýští se ze země horká a slaná, v Teplících teplá, a jinde jiná.

Úloha. 1. Které železné a které kamenouhelné doly jsou nám nejbliž? 2. Které uhlí prodává se v našem místě? 3. Načrtneme mapu (hranice) Čech a do ní ta místa hornická.

(Výkres 7.)

Rostlinných přírodnin. Pro rostlinné plodiny rozdělili lidé v Čechách plodnou půdu zemskou a vzdělali na role, lesy, louky, zahrady a pastviny, chmelnice a vinice.

Úloha. 1. Které ty druhy půdy máme v našem okolí, kterých víc a kterých méně? 2. Kolik jiter kterého druhu půdy má naše obec? 3. Které užitečné rostliny pěstují se na rolích, které v lesích, které atd.?

V Čechách jest plodné půdy hojnost (neplodná zabírá jen $\frac{1}{20}$ čili 5% veškeré půdy). Nejvíc je rolí, a sice skoro $\frac{1}{2}$ veškeré půdy plodné, a na nich pěstují se užitečné rostliny, kterým hospodářské rostliny říkáme, ze všech nejvíc obilí (a z toho nejvíc žita), pak zemědělné, pak zelenin. Nejlepší role jsou v **labské nížině** od **Jaroměře** dále k **Litoměřicům**. Nejvíc zelenin pěstuje se v okolí větších měst, zvláště u **Prahy**. Nejlepší křen jest u **Malína** (u Kolína).

Úloha. Vyčteme z mapy některá města, ležící v úrodné té rovině.

Luk je méně než polí, pastvin méně než luk.

Lesy zabírají skoro $\frac{1}{3}$ plodné půdy a dávají ročně $2\frac{1}{2}$ miliónu sáhů dříví. Nejrozsáhlejší lesy jsou na **Šumavě** a u **Křivoklátu**.

Úloha. Které lesy jsou v našem okolí?

Vinice je v Čechách málo, nejvíc u **Mělníka** a u **Lovosic** (u Labe).

Chmelnice jsou v Čechách výborné, nejlepší u **Žatce**.

Plodnou půdu čili pozemky rozdělili si lidé mezi sebe na statky, i rozeznávají statky menší a velkostatky.

Úloha. 1. Kolik statků jest v naší obci? 2. Který velkostatek jest nám nejbližší a kolik jiter pozemků má?

Zivočišných přírodnin. Nejužitečnější jsou: koně, dobytek, drůbež domácí, ryby, včely a některá plachá zvířata.

Úloha. Jmenujme některé jejich druhy a vytkněme, kterých nejvíc u nás se chová.

V Čechách chovají mnoho dobytka a hledí ho pilně, ale v jiných některých zemích mají ještě lepší druhy.

Ryb je mnoho v rybnících, zvěře plaché je více než mívají v jiných zemích.

Úloha. 1. Opakujme o rybnících. 2. Chovají-li se v místě našem včely, kolik asi úlů?

Jaký průmysl Čechy mají.

Z nerostných přírodnin vyrábí se v Čechách zvláště mnoho výrobků železných (litých i kovaných), měděných, stříbrných a zlatých (s drahokamy), hliněných, smíšených (ku př. mosazných).

Úloha. 1. Které věci vyrábějí se ze železa, které z mědi, které z ostatních nerostů? 2. Které vyrábějí se v našem místě neb v okolí?

Železné hutě (a jiné dílny) jsou největší v místech, u nichž železnou rudu dobývají [opakujme je], továrny v **Plzni**, na **Smíchově** a v **Karlíně**.

Zlatnických dílen nejvíce je v **Praze**.

Továren na porcelán v **Karlovyh Varech**.

Skelné hutě jsou po celých Čechách, nejvíce v lesnatých horách, jako na **Šumavě** a v **Krkonosích**. Největší skelná huť jest v **Novém Světe** v Krkonosích.

Úloha. 1. Z kterých dílen dovážejí se do našeho místa výrobky železné (aspoň některé), z kterých skelné, neb jiné? 2. Které takové dílny (i řemeslnické) jsou v našem místě neb mu nejbliž?

Z přírodnin rostlinných. Z rostlinných přírodnin vyrábí se zvláště mnoho (co do ceny) cukru, piva, líhu, látek bavlněných a plátěných, papíru, dřevěných výrobků.

Úloha. 1. Z kterých přírodnin vyrábějí se ty výrobky? 2. Které jiné výrobky rostlinné známe?

Cukrovarů jest nejvíce v úrodných krajinách, zvláště v **labské rovině**, (úhrnem jich jest přes 100).

Pivovarů (úhrnem skoro 1000) a vinopalen je po celé zemi, nejznamenitější pivovary v Plzni.

Přádelen na látky bavlněné a plátěné nejvíc v **Krkonoších**, zvláště v městě **Liberci** a v jeho okolí.

Úloha. Které ty dílny jsou v našem místě neb v okolí, a mnoho-li ročně vyrábějí?

Z přírodnin živočišných. Z živočišných přírodnin vyrábí se zvláště mnoho vlněných látek (ku př. sukna), kůží, kožešin.

Úloha. 1. Jak nazýváme řemeslníky, výrobky ty shotovující? 2. Které jiné výrobky živočišné známe?

Továren na sukna jest nejvíc u **Krkonoš**, zvláště v městě **Liberci** a v jeho okolí.

Výrobky z přírodnin smíšené: sirky vyrábějí se v **Sušici**, **Strakonících** a jinde; knihy tisknou nejvíc v **Praze**, pak ve větších městech.

Úloha. 1. Odkud dovážejí se do našeho místa sirky? 2. Kolik kněhtiskáren je v našem místě a v okrese, neb která jest mu nejbliž? 3. Z kterých kněhtiskáren jsou naše učebné knížky? 4. Které jiné výrobky z rozličných přírodnin složené známe?

Celkem mají Čechy průmysl znamenitý, ze všech zemí rakouských nejznamenitější, a kromě nich má málo zemí na zeměkouli průmysl lepší než Čechy.

V Čechách jest průmysl větší v krajinách hornatých, kdež lidé nemajíce dosti úrodné půdy, živí se průmyslem; v městech je průmysl větší než ve vsích.

Úloha. U kterých řek neb hor leží jmenovaná průmyslová města?

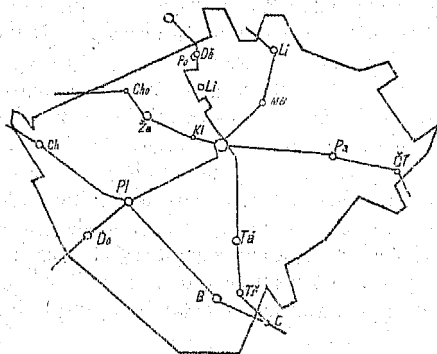
Jaký obchod Čechy mají.

Spojovací prostředky. 1. Železnice. Z Prahy vybíhá 6 železných drah:

- na sever: k **Terezínu**, dál k **Podmoklí**,
 „ východ: k **Pardubicům**, dál k **Třebové**,
 „ jih: k **Táboru**, dál k **Třeboni**,
 „ západ: k **Plzni**, dál k **Domažlicům**,
 „ severozápad: ku **Kladnu**, dál k **Chomútovu**,
 „ severovýchod: k **Mladé Boleslavi**, dál k **Liberci**.

Úloha. 1. Do kterých zemí vybíhají tyto dráhy?
 2. Které železnice vybíhají z našeho místa, neb která železnice jest mu nejbliž? 3. Načrtneme oněch 6 železnic (hrubými čarami) s jmenovanými místy.

Výkres 8.

Kromě těchto mají Čechy ještě jiné železnice, které s oněmi se křižují:

V Plzni křižuje západní dráhu dráha z Cmuntu (v Rakousích) do **Chebu** běžící.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, kam vybíhají dráhy z Plzně, kam z Budějovic, z Chebu, z Pardubic, z Německého Brodu. 2. Najdeme ještě některá místa, v nichž dráhy se křižují. 3. Vytkneme a načrtneme, které dráhy probíhají náš okres, které náš kraj.

Silnice mají Čechy trojí: obecní (které staví

obec), okresní (které staví okres) a zemské; všechny dohromady jsou 2 tisíce mil dlouhé.

Úloha. 1. Vytkneme a načrtne silnice našeho okresu. 2. Kudy jezdí se od nás do Prahy?

Vodní dráhy. Lodě nosí jen dvě řeky: **Vltava** od **Budějovic** a **Labe** od **Mělníka**. Po týchž a některých jiných řekách plaví se prámy. Průplavů, které by lodě nosily, Čechy nemají, mají jen stoky nosící dříví.

Úloha. 1. Která splavná řeka jest našemu místu nejbliž, co a kam po ní plaví. 2. Do které země plují lodě z Čech?

Telegrafů jest víc než železnic.

Úloha. 1. Která telegrafní stanice jest nám nejbliž? 2. Kam vybíhají telegrafy z našeho místa?

Pošty dovážejí psaní i jiné věci.

Úloha. 1. Která místa našeho okresu mají poštovské stanice? 2. Která nám je nejbliž? 3. Kolikere jsou spojovací prostředky? 4. Vytkneme a načrtne, které náš okres má.

Kolikery obchod. Obchod, jenž jen uvnitř České země zboží kupuje, prodává a vozí, nazýváme **obchod vnitrozemský**. Obchod, jenž zboží z Čech do jiných zemí (čili za hranice české) aneb z jiných zemí do Čech vozí, nazýváme **obchod zahraniční**.

Úloha. 1. Provozuje se z našeho místa neb okresu obchod za hranice české? 2. Které zboží vyváží se z okresu našeho a které do něho se dováží?

Z Čech vyváží obchod zahraniční zvláště ty výrobky, kterých nejvíc se vyrábí a přírodniny, kterých nejvíc se dobývá. (Opakujme je.)

Do Čech dováží se zvláště: sůl, zboží kolonialní (ku př. káva), bavlna, tabák, dříví barvířské, hedvábí, ocel a j.

Dohromady vyváží se zboží z Čech ročně asi za 45 mil. zlatých.

Dohromady dováží se zboží do Čech ročně asi za 60 mil. zlatých.

Obchodní komory. Pro obchodníky a průmyslníky jsou Čechy rozděleny na 5 částí, a každá ta část má 1 úřad, jenž nazývá se **obchodní komora**. Obchodní komory jsou v městech: v **Praze, Plzni, Budějovicích, Liberci a Chebu**.

Úloha. 1. Ku které obchodní komoře patří náš kraj? 2. Které kraje zabírá naše obchodní komora? 3. Jsou-li v našem místě trhy, kolik do roka? 4. Která jsou nejdůležitější obchodní neb tržní místa našeho okresu, která našeho kraje?

Místopis.

Praha. Praha jest královské hlavní město království českého, jest největším a nejkrásnějším jeho městem.

Praha leží skoro uprostřed Čech, na řece **Vltavě**, v krajině krásné pahorkaté, podnebí zdravého, 2 stě metrů nad mořem vysoko.

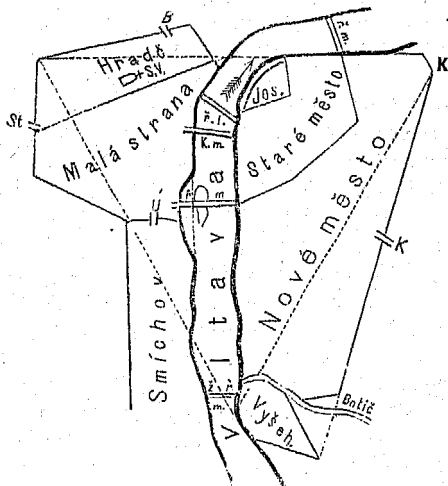
Úloha. 1. Vyměříme, ku které hranici je z Prahy nejbliž, ku které nejdál a jak daleko. 2. Která města, a (pro učně pražské) která jiná místa leží v okolí Prahy, a načrtne kde. 3. (Pro učně kromě Prahy): Jak daleko je od našeho místa Praha?

Praha má 160 tisíc obyvatel, kteří v 3 $\frac{1}{2}$ tisíci domech obývají. Počítají-li se k ní města **Karlín, Smíchov a Vyšehrad**, která k Praze přiléhají, za předměstí, má Praha přes 200 tisíc obyvatel.

Úloha. Vypočteme: 1. Koliký díl obyvatelstva Čech bydlí v Praze? 2. Kolikrát má Praha víc obyvatel než naše místo a než náš okres?

Části čili čtvrtě, z nichž Praha se skládá, jsou: **Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany a Josefov.**

Výkres 9.

Úloha. 1. Vytkneme z výkresu, které ty čtvrtě jsou na pravém, které na levém břehu Vltavy. 2. Náčrtne ty čtvrtě, řeku Vltavu a 3 přiléhající města do trojce.

Budovy jsou skoro všechny velké, mnohé pod 3—4 patra, některé velmi pěkné kostely a paláce. Nejkrásnější a největší chrám (v celých Čechách) jest chrám **sv. Víta** na Hradčanech, pak **Týnský** na Starém Městě. Nejkrásnější a největší palác je **královský hrad** na Hradčanech (na návrší), **staroměstská radnice** a j.

Úloha. 1. Naznačíme ty budovy do náčrtu. 2. (Pro pražské učně): Vytkneme ještě některé znamenité budovy.

V Praze sídlí nejvyšší úřadové zemští a úřad města Prahy; pak mnohé vzdělávací ústavy.

Úloha. Opakujme ze str. 29—33 které.

Živnosti Pražanů jsou rozmanité, ale rozeznávají se od venkovských míst hlavně tím, že málo dobývají přírodnin, a mají mnoho továren a dílen skoro na všechny druhy výrobků, a velké a mnohé obchodní závody a sklady.

Spojovací prostředky: Praha má mnoho ulic a náměstí, 5 mostů přes Vltavu, 5 železnic a více silnic a telegrafů vybíhá z Prahy. Nejživější ulice je **Karlova** na Starém Městě, nejpěknější **Ferdinandova** mezi Starým a Novým Městem, nejpamátnější náměstí je **Staroměstské**, nejpěknější **Sv.-Václavské**, největší **Karlovo**. V Praze je poštovské ředitelství, jemuž poštovské úřady české všechny jsou podřízeny.

Úloha. 1. Naznačíme vytčené spojovací prostředky do náčrtu. 2. (Pro učně pražské): Vytkneme ulice v okolí naší školy, jich směr; pak některé znamenitější továrny. 3. Učiníme náčrt plánu Prahy a vytkneme jmenované předměty do něho.

Naše místo (pro učně mimo Prahu).

Úloha. Sestavíme popis našeho místa z odpovědí již probraných. Zvláště odpovíme k otázkám:

1. Kde se nachází: jak daleko od hranic, od Prahy, od jiného většího místa, u které řeky neb potoka neb hory, a j.
2. O obyvatelstvu: kolik a jaké má, jaké národnosti, náboženství, živností a j.
3. Jakou správu, úřady a ústavy má.
4. O dobývání plodin: kolik a kterých dobývá.
5. O průmyslu: kolik kterých dílen a výrobků.
6. O spojovacích prostředcích, které kam vedou a co po nich se dováží a vyváží.

7. Učiníme náčrt.

Náš okres (pro učně mimo Prahu).

Úloha. Sestavíme popis našeho okresu z odpovědí již probraných. Zvláště odpovíme na otázky:

1. Jak jest velký a s kterými okresy hraničí?
2. Jakou má od přírody povahu: tvar půdy, vodstvo podnebí.
3. Kolik obyvatel, v kolika místech, v kterých městech; která místa našemu nejbliž. Důležitější místa okresu probereme podobně jako naše místo, ale kratčeji.
4. Jaké hlavně má okres dobývání plodin, jaký hlavně průmysl a které větší dílny, jaký hlavně obchod a které důležitější spojovací prostředky.
5. Učiníme náčrt důležitějších věcí okresu.

Náš kraj. Úloha. Sestavíme popis našeho

kraje:

1. Jak jest velký a s kterými kraji hraničí, z kterých okresů se skládá?
2. které znamenitější hory, roviny a vody a jaké podnebí v něm nacházíme.
3. Kolik má obyvatel, která města (větší), o nichž podotkneme, co v popisu Čech o jednotlivých z nich řečeno, zvláště o městě krajském.
4. a 5. (Jako při okresu.)

Jiná místa. Úloha. 1. Proberme místa dle pořádku doleji uvedeného. 2. Vytkneme u **každého místa z mapy**, kde asi leží, totiž u které (značnější) řeky a na kterém jejím břehu, u které hory neb v které rovině, u kterého většího města, blízko-li které železnice.

Úloha. Všimněme si zvláště míst doleji v pořádku udaných, **opakujme**, sepišme a pamatujme si, co o kterých řečeno bylo na stránkách v závorkách udaných.

Pořádek, ve kterém místa proberem:

1. Místa na **Otavě** a **Lužnici** a mezi oběma

těmi řekami ležící, zvláště: Sušice (na str. 36); Strakonice (str. 36); Písek (20); Zvíkov, hrad, u něhož ústí se Otava; Třeboň, město, v němž nachází se největší archiv český (16); Tábor, město, založené od slovatného vojevůdce Husitů Jana Žižky (20, 26); Vltavo-Týn, u něhož ústí se Lužnice do Vltavy; Horní Planá (34); Vyšší Brod, v němž velký a bohatý klášter; Rožmberk, městys s hradem, od něhož se psal v dějinách českých slavný rod pánů z Rožmberka; Krumlov, v němž velký památný zámek na vysoké skále; Budějovice, největší město jižních Čech (16, 25, 26, 27, 39, 40); Hluboká, překrásný zámek knížat Švarcenberků; Husinec, městečko, v němž Jan Hus se narodil.

2. Místa na Sázavě a mezi **Sázavou** a **Lužnicí**: Německý Brod; Sázava, vesnice při ústí řeky Sázavy, v níž býval druhdy slovanský klášter, v kterém služby boží v slovanském jazyku se konaly a kde Prokop opatem byl; Jindřichův Hradec; Pelhřimov.

3. Místa na **Chrudimce**, na Labi od ústí Chrudimky až k ústí Vltavy a mezi těmito řekami a **Sázavou**: Chrudim (25, 26); Pardubice, Nový Kolín (25); Malín (34); Stará Boleslav, kdež sv. Václav zavražděn byl (r. 935); Čáslav (26); Kutná Hora, kteráž byla druhdy největším hornickým a prvním městem v Čechách, v němž zlato a stříbro se dobývalo (25).

4. Města na **Labi** od pramene až k ústí **Chrudimky** a východně od těchto dvou řek: Vrchlabí, Králové Dvůr, město, v kterém Václav Hanka našel starý vzácný rukopis s krásnými staročeskými básněmi, kterému teď Královédvorský Rukopis říkáme; Jaroměř (35); Josefov (30); Králové Hradec (26, 27, 30); Broumov, Náchod, Králíky, Mo-

ravská Třebová, Litomyšl, Polička, Svatoňovice (34).

5. Místa na **Labi** od ústí Vltavy a od Labe na sever: Mělník (35, 39); Roudnice má velkolepý zámek knížat Lobkoviců; Litoměřice (25, 26, 27, 35); Lovosice (35); Ústí (25); Podmoklí, Děčín má velkolepý zámek hrabat Thunů; Šluknov; Varnsdorf (25); Rumburk; Česká Lípa, Fridland; Nový Svět (36); Liberec (25, 27, 36, 36, 40); Turnov, u něho granáty se nacházejí; Mladá Boleslav (20, 26); Jičín (26).

6. Místa na **Ohři** a severně od ní: Cheb (20, 25, 26, 40); Karlovy Vary, u ř. Teplé, založeny od krále a císaře Karla IV. (34, 36); Žatec (26, 35); Louny, Terezín (30); Aš; Františkovy Lázně; Boží Dar na Krušných horách, nejvyšší město (nad mořem) v Čechách; Jáchymov (33); Blatná (34); Duchcov (34); Teplice (25, 34, 34); Cinvald (33).

7. Místa u Mže a mezi **Mží** a **Ohři**: Tachov, nedaleko hranic, u něhož čeští Husité daleko větší nepřátelské vojsko porazili; Stříbro, Plzeň (20, 25, 26, 34, 36, 40); Beroun, Zbraslav, Mariánské lázně; Teplá s velkým a bohatým klášterem, Slavkov (33); Rakovník; Křivoklát s velkým staroslavným zámek (34); Slané, Buštěhrad (34); Kladno (25, 34); Karlštejn, velký staroslavný zámek, kterýž si vystavěl král český Karel, jenž byl spolu císařem německým (Karel IV.), a v němž uložil královskou korunu s ostatními královskými klenoty; Smíchov (25, 36); Karlín (25, 36); Vyšehrad (25).

8. Místa mezi **Mží** a **Otavou**: Domažlice, město, u něhož Češi několikrát nad nepřáteli zvítězili; Klatovy; Nepomuk, rodiště sv. Jana Nepomuckého;

Rokycany; Radnice (34); Hořovice (34); Příbram (25, 32, 33); Břežnice.

Morava a Slezsko.

Kde se nacházejí.

Morava a Slezsko jsou tak jako Čechy částí zeměkoule a nacházejí se na severní a na východní polokouli.

Úloha. Vytkneme z mapy, na které straně od Čech se nacházejí.

Hranice. S Moravou a Slezskem hraničí:

1. země rakouské: Čechy, Dolní Rakousy, Uhry a Halič.

2. země cizí: Pruské Slezsko.

Úloha. Vytkneme z mapy: na které straně s kterou zemí, s kterými zeměmi hraničí Morava sama a s kterými Slezsko samo, s kterou zemí jest hranice nejdelší a s kterou nejkratší, kolikrát asi je hranice Čech s cizozemskem delší než táž Moravy a Slezska.

Jak velké jsou.

Morava měří $22\frac{1}{4}$ tisíce □ kilom. (404 □ mil).

Slezsko „ 5 „ „ „ (93 □ mil).

Obě země měří $27\frac{1}{4}$ „ „ „ (497 □ mil),

(čili skoro půl tisíce □ mil).

Morava jest menší než $\frac{1}{2}$ Čech.

Slezsko jest menší než $\frac{1}{10}$ Čech.

Morava se Slezskem jest větší než $\frac{1}{2}$ Čech.

Úloha. Vypočtem 1. kolikrát je Morava větší než Slezsko; 2. kolik měří všechny tři české země dohromady.

Jaké od přírody jsou.

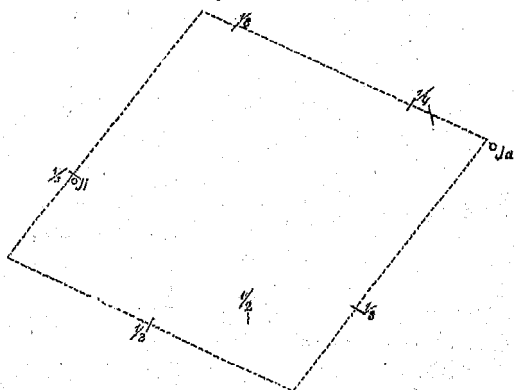
Tvar do délky a šířky. Slezsko skládá se z dvou území:

západní území jest podlouhlé, trojúhelníku podobné;

východní území není podlouhlé a jest čtyřúhelníku podobné.

Morava podobá se čtyřúhelníku.

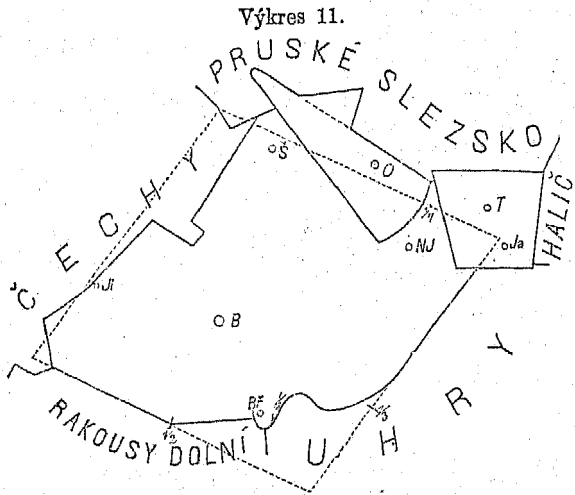
Výkres 10.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. v kterém směru je západní území Slezska nejdelší, 2. ku kterým světovým stranám směřují 4 úhly Moravy, ku kterým 4 úhly východního území Slezska. 3. Načrtneme hranice Moravy a Slezska.

Západní území Slezska nazývá se též **Západní Slezsko** a též dle největšího města svého **Opavské Slezsko** (též Opavsko); východní území Slezska nazývá se též **Východní Slezsko** neb dle největšího svého města **Těšínské Slezsko** (Těšínsko).

Tvar do výšky. Nejvyšší místo nad hladinou moře je téměř hory **Pradědu** $14\frac{1}{4}$ set m. vys., na

hranici Moravy a Slezska, nejnižší je v nejjižnějším cípu Moravy $1\frac{1}{2}$ set m.

Úloha. Jak velký je rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším místem.

2. Roviny. Slezsko rovin větších nemá. Na Moravě jsou roviny: **horní úval řeky Moravy** a **dolní úval řeky Moravy**; oba podél řeky Moravy, odděleny od sebe horami **Chřiby** u (města) **Napajedel**. Kromě těchto má Morava ještě několik rovin menších.

Úloha. Vytkneme z mapy, který úval je severnější, který blíže západního Slezska.

3. Hory. Nejvyšší hory táhnou se podél hranic mezi Moravou a západním Slezskem, nazývají se **Sudety**, jsouce pokračováním Sudet českých; nejvyšší

jich hora je **Praděd** $14\frac{3}{4}$ set m. Sudety šíří se od hranice moravsko-slezské do Moravy až k hornímu úvalu, pak do celého záp. Slezska.

Hory **Karpaty** táhnou se podél hranic uher-
ských a šíří se do Moravy až k dolnímu
i hornímu úvalu a za úvalem ještě, kdež na-
zývají se **Chříby**, pak do celého východního
Slezska. Nejvyšší jich hora jest **Lysá hora**
 $13\frac{1}{4}$ set m. ve východním Slezsku.

Vysočina českomoravská nachází se na zá-
padu od řeky Moravy a Chříb, jest větším dílem
pahorkatá, majíc jen málo hor.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. ku kterým těm
horám která cizí země přiléhá; 2. mezi kterými vyso-
činami (neb horami) nacházejí se oba úvaly moravské;
3. některé řeky z hor těch vytékající.

4. Jeskyně. Nedaleko města **Blanska** je velká
propast **Macoča** (skoro $1\frac{1}{2}$ sta m. hluboká), na
jejímž dně potok teče a k němuž jen s hůry po pro-
vaze dostati se lze.

Nedaleko **Adamova** jest velká jeskyně ($1\frac{1}{2}$ sta m.
dlouhá) s mnohými postranními chodbami, nazývá se
Býčí Skála.

Kromě těchto má Morava více menších jeskyň,
hlavně v krajině mezi řečenými dvěma místy, kte-
rouž proto mnoho cestujících navštěvuje.

Úloha. 1. V které vysočině nacházejí se ty
jeskyně, 2. u které řeky ta 2 místa, 3. na které strany
od sebe?

5. Celkem mají Morava a Slezsko půdu jen
málo rovinatou, nýbrž nerovnou (hornatou a
pahorkatou) hornatou hlavně na hranicích.

Úloha. 1. Na kterou stranu od města Olomouce
nacházejí se které hory (vysočiny)? 2. Která vysočina
zabírá nejmenší a které 2 skoro stejné díly obou zemí?
3. Která vysočina do Slezska se neprostrává?

Vodstvo. 1. Moře. Morava a Slezsko jsou od moře tak vzdáleny jako Čechy.

2. Jezer Morava a Slezsko nemají.

3. Rybníků má Morava značně méně než Čechy, Slezsko jich má velmi málo.

4. Řeky. Hlavní řeky jsou jen dvě, Odra a Visla.

Odra vzniká v **Oderském pohoří**, kteréž jest částí Sudet, vytéká do Pruského Slezska (a vlévá se u města Štětína do moře baltického).

Visla vzniká v Karpatech a vytékajíc činí hranici mezi Haličí a Pruským Slezskem (a vlévá se do moře baltického u města Gdánska).

Úloha. 1. V které zemi vzniká každá ta řeka, kterými zeměmi a kterými směry teče? 2. Které vysočiny odděluje řeka Odra? 3. Které tři poboční řeky vnímá Odra a na kterém břehu?

Největší řeka na Moravě a v Slezsku jest však **Morava**. Morava vzniká v nejsevernějším cípu země Moravy na hoře **Sněžniku** (kterýž jest částí Sudet) a vytéká v nejjižnějším cípu Moravy dále na jih, kdež činí hranici mezi Uhrami a Horními Rakousy. Morava není řekou hlavní, nýbrž poboční řekou řeky Dunaje.

Úloha. 1. Běžíce po mapě od pramene řeky Moravy až k výtoku ze země Moravy vytkneme, které poboční řeky vnímá a které na které straně. 2. V kterém směru teče (hlavně) od pramene k Napajdlům a v kterém odtud k výtoku ze země? 3. Najdeme na mapě některá města u řeky Moravy ležící a vytkneme, na kterém jejím břehu.

Největší poboční řeky Moravy jsou **Dyje** a **Bečva**. Dyje vzniká ze dvou pramenů, (z nichž jeden je v západním cípu země Moravy nedaleko města **Telče**) teče k městu **Znojmu** a vtéká do řeky Moravy u nejjižnějšího cípu země

Moravy. Dyje vnímá více řek, mezi nimiž největší jsou **Svratka** (u níž leží město Brno) a **Jihlavka**, které před svým ústím se spojují.

Úloha. 1. V kterém hlavně směru teče každá ta řeka? 2. Vytkneme některá města u řek těch ležící a na kterém břehu které. 3. Která větší řeka vtéká do Svratky a která do Jihlavky? 4. Učiňme hrubý náčrt Dyje s pobočnými řekami.

Řeka Bečva vzniká ze dvou pramenů ve východním cípu země Moravy a vtéká naproti městu **Tovačovu** do Moravy.

Úloha. V kterých horách vznikají, u kterého města spojují se oba prameny, kterým směrem hlavně Bečva teče?

5. Celkem mají Morava i Slezsko z vodstva hlavně jen řeky, ale těch hojnost.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, s kterých hor dostává Morava, s kterých Odra a s kterých Visla své vody. 2. Která část země moravské jest poříčím řeky Dyje?

Podnebí (vzduch). 1. Teplota. V Slezsku i na Moravě jest v rozličných krajinách rozličné podnebí, a sice na horách studenější, v údolích teplejší; nejteplejší v jižní části Moravy, která jest právě nejniže (nad mořem) položena.

Celkem jest v Slezsku značně chladněji než na Moravě i v Čechách, na Moravě o něco tepleji než v Čechách.

Úloha. Které hory brání severním (chladným) větrům do Moravy?

2. Roční počasí, vlaha a větry jsou na Moravě a v Slezsku skoro takové jako v Čechách.

Přírodniny. Morava i Slezsko mají méně druhů nerostů než Čechy. Nejen že také soli nemají, nemají žádných drahých kovů ani drahokamů.

Z užitečných nerostů vyskytují se hlavně železo a uhlí.

Rostlinstvo a živočišstvo má Morava se Slezskem skoro totéž jako Čechy.

Jaké mají obyvatelstvo.

Kolik. Morava má přes 2 milióny obyvatel, Slezsko „ „ $\frac{1}{2}$ „ obyvatel; Morava i Slezsko mají přes $2\frac{1}{2}$ miliónu obyvatel.

Úloha. Vypočteme 1. kolikrát mají Čechy víc než každá ta země, kolikrát víc než obě, 2. kolik mají všechny tři české země dohromady. 3. Kolik lidí v každé bydlí na 1 □ míli.

Obyvatelstva přibývá podobně jako v Čechách (jak?).

Bydliště. 1. Sídla.

Morava má sídel přes 3 tisíce,

Slezsko „ „ „ $\frac{7}{10}$ set,

Morava i Slezsko mají sídel přes 4 tisíce, z nichž jest přes 3 sta měst a městysů.

Úloha. Vypočteme, kolikrát víc sídel a zvláště měst mají Čechy.

Města mající přes 10 tisíc obyvatel jsou: **Brno** (přes 70 tisíc), **Jihlava** (20 tisíc), **Opava** (17 tisíc), **Prostějov**, **Olomouc**, **Šternberk**, **Bilsko**, **Znojmo**.

Úloha. 1. Které z těch měst je Brnu nejbliž, které nejdál? 2. Vyměříme míloměrem, jak daleko od Opavy je Brno a Těšín. 3. Vyznačíme města jmenovaná do výkresu obou zemí.

2. Okresy. Z obcí skládají se okresy (tak jako v Čechách).

3. Okresní hejtmánství záleží buď z jednoho nebo více okresů (tak jako v Čechách).

4. Kraje. Z více okresů skládá se kraj. Celá Morava dělí se v 6, Slezsko ve 2 kraje.

Krajská města jsou: v Slezsku: **Opava, Těšín**; na Moravě: **Brno, Olomúc, Nový Jičín, Uherské Hradiště, Znojmo, Jihlava.**

Úloha. 1. Které jest Čechám nejbliž, které nejdál? 2. U které řeky které leží a na kterém jejím břehu? 3. Která z nich mají přes 10 tisíc obyvatel? 4. Vytkneme je do výkresu Moravy a Slezska.

Pohlaví. Jako v Čechách jest i na Moravě a v Slezsku lidí ženského pohlaví víc než mužského.

Národnost. Lidé na Moravě jsou **Češi a Němci**, v Slezsku **Češi, Němci a Poláci.**

Kolik. Na Moravě jest jen $\frac{1}{4}$ obyv. německá, $\frac{3}{4}$ jsou Češi; v Slezsku je $\frac{1}{2}$ obyv. německá, méně než $\frac{1}{4}$ jsou Češi, víc než $\frac{1}{4}$ Poláci.

Židů je na Moravě a v Slezsku $\frac{1}{2}$ co v Čechách (přes 50 tisíc) a hlásí se většinou k národnosti německé.

Kde. Němci obývají na Moravě: hlavně v sev. cípu od **Svitavy k Novému Jičínu**, v Slezsku: hlavně v Opavském Slezsku.

Úloha. Která ze zemí českých má poměrně Němců nejméně, která nejvíc?

Země české mají tedy úhrnem 5 mill. Čechů; $2\frac{1}{2}$ mill. Němců.

Vyznání náboženské. Obyvatelé Moravy i Slezska jsou týchž náboženských vyznání jako obyvatelé Čech (kterých?)

Nejvíc je katolíků, nejméně židů (50 tisíc).

Morava rozdělena je pro katolíky ve 2 **diecésy, Olomúckou a Brněnskou.** Slezsko náleží dílem k Olomúcké dílem k **Vratislavské** diecési (v Pruském Slezsku).

Stavy obyvatelstva. V Slezsku a na Moravě je (jako v Čechách) mezi obyvatelstvem nejvíc živnostníkův a mezi živnostníky nejvíce rolníků.

Jaké zařizení mají.

Jakou správu. Správu obecní a okresní mají v Slezsku a na Moravě jako v Čechách (opakuje o ní).

Správa zemská jest na Moravě taková jako v Čechách, jenže počet úřadů jí podřízených je menší. Zemské úřady sídlí v **Brně**. Sněm moravský čítá 100 poslanců.

V Slezsku je též taková správa jen s dvěma rozdíly: 1. Nejvyšší úřad občanský nenazývá se místodržitelství, nýbrž **zemské hejtmanství**. 2. Slezsko nemá vrchního zemského soudu, nýbrž jen jeden zemský soud (v Opavě) a jeden krajský soud, kteréž oba jsou vrchnímu zemskému soudu moravskému podřízeny. Slezské zemské úřady sídlí v **Opavě**. Sněm slezský čítá 31 poslanců.

Úloha. Vytkneme jednotlivé zemské úřady, které každá ta země má.

Správa církevní. Katolická církev má farní, vikariátní a konsistorní úřady zařizeny jako v Čechách. Diecésa olomúcká má arcibiskupa (jenž sídlí v **Olomúci**), brněnská má biskupa (v **Brně**), jenž jest olomúckému arcibiskupu podřízen, vratislavská (diecésa) má biskupa (ve **Vratislavi**, kteréž je hlavním městem pruského Slezska).

Evangeličtí mají 2 superintendenty na Moravě (1 augsburští, 1 helvetští), kterým jsou evangeličtí úřadové moravští i slezští podřízeni.

Název a znak. Morava má název **markhrabství** a za znak orla stříbrně kostkovaného s rozepjatýma křídly v modrém poli. Slezsko

má název **vévodství** a za znak orla se stříbrným křížkem na prsou v zlatém poli.

Vzdělávací ústavy. Obecní a střední školy mají na Moravě i v Slezsku takové jako v Čechách, jen že jich mají méně (polovic tolik jako v Čechách).

Vysoké školy mají: 1 techniku v Brně; 2 bohoslovecké ústavy, v Olomouci a v Brně.

Kromě škol mají též ještě jiné vzdělávací ústavy jako v Čechách.*)

Dobývání přírodnin. 1. Nerostných přírodnin: drahých kovů a drahokamů ani Morava ani Slezsko nemají; dobývají nejvíc uhlí, železa a tuhy, a těch ani půl tolik jako v Čechách; v Slezsku mnoho výborné břidlice. Hornictví je tedy na Moravě i v Slezsku skrovnější než v Čechách.

2. Rostlinných přírodnin. Půdy plodné mají Morava i Slezsko dost jako Čechy, neb i zde zabírá půda neplodná než $\frac{1}{20}$ půdy veškeré.

Celkem má Morava půdu úrodnější než Čechy, Slezsko však méně úrodnou; zvláště roli má Morava víc než Čechy, chmelnic však nemá. Více pěstují lnu, zvláště Slezané.

Vinice a zahrady jsou nejlepší na pahorcích podél Dyje od **Znojma** k ústí, role nejúrodnější v okolí řeky **Hané** (která vtéká do řeky Moravy).

Úloha. Vytkneme z mapy, která města poblíž řeky Hané, která podél Dyje leží.

3. Živočišných přírodnin. Chov užitečných živočichů jest asi takový jako v Čechách, nejlepší koňstvo jest na **Hané**, nejlepší dobytek v krajině **Kravařsko** nazvané (severně u **Nového Jičína**) u řeky Odry.

Průmysl. Z nerostných přírodnin vyrábí

*) Ku středním školám náležejí též ústavy učitelské, jichž jest v Čechách 12 (a sice 6 českých a 6 německých), na Moravě 4 (3 německé, 1 český), v Slezsku 4 (německé).

se celkem méně než v Čechách, poněvadž přírodnin těch na Moravě a v Slezsku značně méně se dobývá.

Nejvíce vyrábí se látek vlněných (zvl. suken), lněných, bavlněných, cukru a kůží.

Nejznameníější průmyslová místa jsou: na Moravě: **Brno** s okolím (má zvláště mnoho továren na sukno); **Šternberk** s okolím (zvl. přádelny na lněné zboží, ješto len v okolí na návrších Sudetských hojně se daří); krajina od Brna k **Moravské Třebové** (má mnoho železných hutí a továren na železné a na vlněné zboží), zvláště místa **Svitava**, **Boskovice**, **Blansko**, **Adamov** krajina od Brna k **Jihlavě** (zvl. mnoho cukrovarů).

V Slezsku: **Opava**, **Krnov**, **Friдек**, **Bílsko** a **Hrušov u Moravské Ostravy**.

Úloha. 1. Vytkneme z mapy, u kterých řek která ta místa leží. 2. Naznačíme je do nákresu Moravy a Slezska.

Obchod. Spojovací prostředky mají Morava a Slezsko takové jako Čechy, jen vodních drah mají ještě méně než v Čechách, a sice parolodi nenosí žádná řeka, obchodní lodi jen Morava od **Hodonína**, i na plavbu prámů je značně méně řek.

Železnice. Nejstarší je dráha od České Třebové na **Brno**, k **Břeclavi** (a dále do Vídně) běžící.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. která místa leží poblíž té dráhy, 2. kolik a kam vybíhají železnice z míst: z Brna, Znojma, Jihlavy, Přerova, Opavy, Břeclavi? 3. Načrtne dráhy ty na výkres Moravy a Slezska. 4. Po kterých dráhách jeli bychom z našeho místa do Brna, po kterých do Opavy?

Obchod je na Moravě a v Slezsku podobně čilý jako v Čechách. Obchod zahraniční dováží skoro totéž zboží jako do Čech a vyváží nejvíc obilí (z Moravy), sukna, cukr, bavlněné a vlněné zboží.

Obchodní komory jsou v **Brně** a v **Olomúci**.

Místopis.

Brno jest hlavní město markhrabství moravského a největší na Moravě i v Slezsku, leží v jihozápadní polovici země moravské na ostrohu, na jehož jižním cípu vtéká **Svitava** do **Svratky**.

Úloha. Vyměříme na mapě, do které pohraniční země je z Brna nejbliž, do které nejdál.

Brno má přes 70 tisíc obyvatel (kteří v dvou tisících domů bydlí).

Nejpěknější kostel je biskupský (sv. Petra).

V Brně sídlí nejvyšší úřadové zemští (kteří?). Vzdělávací ústavy jsou: technika, bohoslovecký ústav, 6 středních škol, 3 ústavy učitelské a j.

Ze živností znamenitý je velký průmysl čili továrnictví zvláště na sukna. Kdo do Brna přichází, vidí již z daleka množství vysokých komínů.

Spojovací prostředky má Brno zařízené podobně jako Praha, ale má ještě koňskou dráhu, která město probíhá a na níž vozy lidi z čtvrti do čtvrti (města) vozí.

Na hřbitově Staroměstském jest náhrobek výtečného slovanského učence **Dobrovského**, na Brněnském moravského básníka **Sušila**.

Opava je hlavní a největší město vévodství slezského (17 tisíc obyv.), leží u řeky **Opy** nedaleko hranic prusko-slezských.

Úloha. Vytkneme z mapy: 1. Na kterém břehu, 2. Kolik mil je z Opavy k české hranici, kolik do Těšína, kolik do Olomouce. 3. Která moravská a která česká města jsou větší než Opava?

V Opavě sídlí nejvyšší úřadové slezští (kteří?).

Vzdělávací ústavy: 1 gymnasium, 1 realka, 1 obchodní škola, 2 ústavy učitelské, 1 museum a j. Průmyslové dílny jsou v Opavě značné.

Jiná místa. Úloha. 1. Jmenujme místa z mapy

v pořádku níže uvedeném, 2. vytkneme každého m polohu (z mapy):

- a) na které řece leží,
- b) na kterém jejím břehu,
- c) v kterých horách neb v které rovině,
- d) blízko-li hranic neb kterého většího města,
- e) blízko-li které železnice.

3. Všimněme si zvláště míst níže v pořádku jmenovaných, **opakujme**, sepišme a pamatujme si, co o kterém (na stránkách vyznačených) již řečeno bylo, a vyznačme je do výkresu Moravy a Slezska (body a začátečnými písmeny).

Pořádek, v kterém místa probereme: Na **Mo-**
ravě:

1. Místa na řece **Jihlavě** a od ní na jih až k hranici zemské; — zvláště: Jihlava (52, 53, 56); Třebíč, Znojmo (52, 53, 55); Mikulov; Lednice s krásným knížecím zámekem a sady.

2. Místa mezi řekou **Jihlavou** a **Svratkou** a na této; — zvláště: Žďár; Kralice, ves, v níž vytiskli a vydali Čeští Bratři v 16. století českou bibli s velmi správnou řečí; Rosice, Svitava (53, 56); Blansko (49, 56); Adamov (49, 56).

3. Místa na řece **Moravě** severně od řeky **Hané** a odtud až k Svratce; — zvláště: Olomúc, zde zavražděn byl r. 1306 král Vácslav III., poslední Přemyslovec (53, 54, 55); Tovačov, Prostějov (52); Moravská Třebová (56); Boskovice (56).

4. Místa na řece **Moravě** jižně od řeky **Hané** a odtud až k Svratce a **Dyji**; — zvláště: Kroměříž, kde r. 1848 odbýván rakouský říšský sněm; Uherské Hradiště (53), nedaleko něho návrší, na kterém stával hrad Velehrad, v němž sídlil moravský kníže Svatopluk a v němž byl český kníže Bořivoj s kněžnou Ludmilou (sv.) od sv. Methoděje pokřtěn; Hodonín (56); Slavkov, u něhož byla velká bitva

r. 1805, v níž francouzský císař Napoleon I. porazil vojska císaře rakouského a ruského; Břeclav.

5. Místa u řeky **Bečvy** a od ní na sever až k Slezsku a k Moravě; zvláště: ves Hodslavice u vrchu Radhoště, v níž narodil se slavný dějepisec František Palacký; Nový Jičín (53, 55); Fulnek, v němž byl výtečný učitel Jan Amos Komenský ředitelem školy; Šternberk (52, 56).

6. Od řeky Bečvy na jih k hranici uherské a k řece Moravě: Uherský Brod, Nivnice, ves, v níž Jan Amos Komenský se narodil; Zlín, v němž (a v okolí) shotovuje se ročně asi milión kudliček, které pak po všech českých zemích na prodej roznášejí.

V Slezsku.

1. V Opavsku: Krnov (56); Gräfenberk, lázeňské místo, založené od jednoho sedláka (který jmenoval se Priesnitz), kde mezi četnými krásnými pomníky vyniká pomník český, pracovaný českým sochařem Mislbekem.

2. V Těšínsku: Těšín (53); Frídek (56); Moravská Ostrava (56); Hrušov (56); Bilsko (52, 56).

Fr. A. Urbánek,

kněhkupectví v Praze,

(na Vodičkové ul. č. 11 n., proti vyšší dívčí škole)

vydal následující spisy:

(NB. Každá zakázka těchto i jinde vydaných knih vyřídí se rychle a správně!)

Nová knihovna mládeže. Sbírká zábavných a poučných spisův pro mládež československou.

„Nová knihovna mládeže“ obsahuje nejen zdařilé povídky, ale i obrázky dějepisné a přírodopisné s vyobrazeními, poučné cestopisy, zdařile líčené životopisy mužů vynikajících a o národ náš zasloužilých, a seznamuje mládež s úkazy přírodními. Ročně vyjde nejméně 4—5 několikaarchových svazčkův, jež lze za 1 zl. předplatného objednat v kněhkupectví Fr. A. Urbánka v Praze, na Vodičkové ulici, č. 11 n. proti městské vyšší dívčí škole.

Pp. spisovatelé ráčtež příspěvky své laskavě taktěž do kněhkupectví Urbánkova zasílají.

O methodách a logické jejich příbuznosti. Sepsal Jan Lepař, ředitel c. kr. českého ústavu učitelského v Praze. S vyobrazeními. 1873. Cena 36 kr.

Pedagogický měsíčník „Škola a Život“ píše v seš. IX. r. 1872 na stránce 287. doslovně takto:

„Neveliký spisek, ale samé jádro. Nepoznali jsme ještě spisku českého, anobř ani německého, kterýby při takové stručnosti tak jasně, pochopitelně a s přísnou logickou určitostí jednal o věcech těchto každému učiteli aspoň v té míře důležitých, v jaké je řádnému žákovi potřebna mluvnice aneb dobrému stilistovi logika, při tom pak přece až dotud tak málo objasňovaných, že na mnoze i mezi učiteli praktickými křížovaly se o nich náhledy dosti spletené. Budiž nám spisek tento opět novým důkazem, že našich obecných škol všímají si bedlivě již i mužové takoví, kteří přísnějšímu a hlubšímu přemýšlování uvykše, nepropouštějí náhledů běžných, pokud by jich na novo kriticky neposoudili. Panu nakladateli sluší chvála, že postaral se o vydání sličné a levné!“

Informatorium školy mateřské

od Jana Amose Komenského. K druhému vydání upravil prof. Jos. Kořínek. S podobiznou a životopisem Komenského. Cena 50 kr., vkusně váz. se zl. ořízkou 1 zl. 50 kr.

Obrazy z dějin vychovatelství a vývoje školství.

Sepsal Tomáš Vorbes, profesor na c. k. českém vzdělávacím ústavu učitelů v Hradci Králové. Cena 1 zl. 20 kr.

Žena ve svém povolání.

Sepsala V. Lužická, redaktorka „Ženských Listův.“ 80 kr., skvostně váz. se zlatou ořízkou 1 zl. 80 kr.

Obsah: Rodina. — Strážný duch rodiny. — Úkol ženin v rodině. — Chrámek osvěty v rodině. — Nevěsta. — Manželka. — Hospodyňka. — Matka. — Žena osamělá.

„Beseda učít.“, vychovatelský týdeník, takto píše v č. 18. z r. 1872 o dílku tomto:

„Paní spisovatelka vylíčila v spisu tomto ženu ve svém povolání perem mistrným, způsobem hluboce promyšleným, slohem lahodným a postupem vášním. Úprava slídná.“

Proč a kterak máme zdraví dítek šetřiti? Učitelům a rodičům českoslovanským k bedlivé úvaze podává prof. Jos. Klíka v Pardubicích. „Jen v zdravém těle zdravý duch!“ S 22 vyobrazeními. Cena 50 kr.

Schválil „Spolek lékařův českých v Praze.“

Pedagogický měsíčník „Škola a Život“ píše o dílku tomto v sešitě IX. r. 1872 na str. 287. takto:

„Spisek tento na dobrých zásadách jsa osnován, skutečně bedlivé úvahy zasluhuje, i přáli bychom mu, aby zavítal netoliko do rukou učitelů, nýbrž i rovnou měrou do domácnosti samé, kde posud dílem z nebdalosti, dílem z nevědomosti proti zdraví dítek zhusta se hřešívá.“

Bibliotéka místních dějepisův pro školu

a dům. Pořádá Ant. N. Vlasák, farář na Hrádku u Vlašimi. Vydává Fr. A. Urbánek.

Svazek I. Okres Votický. Obraz statisticko-historický. Sepsal Ant. N. Vlasák, farář. Cena 44 kr.

„Věstník bibliogr.“ zmiňuje se mezi jiným v č. 12. (263. str.) r. 1872 takto o dílku tomto:

„Spis přítomný, hledíce k jeho části historické, nemůžeme jinak, než pokládati za práci chvalitebnou, záslužnou a tudíž povšimnutí hodnou; a jakož i zevnější způsob knížky této jest slušný a cena její (44 kr.) velmi mírná, přejeme a doufáme, že každá obec, každá fara, každá škola, anobř každá poněkud zámožnější rodina okresu Votického neopomene koupiti sobě z zajímavý spis přítomný a pilně v něm čítati, jakož i že všickni ostatní milovníci domácího děje- a místopisu všimnou sobě knížky přítomné a budou pohlížeti k jejímu v obecnstvu našem rozšiřování.“

Nikolauův Dějepis český v obrazech pro československou mládež na školách národních. Druhé, opravené a rozmnožené vydání „Obrazů z dějin československých“ od Jos. V. *Nikolaua*. S obrazem titulovým, 30 vyobrazeními a chronol. přehledem dějin. 12 archův. 1873. Ceny: soš. 40 kr., váz. 50 kr.

„Skola a Život“, pedagogický měsíčník, takto píše IX. sešitě r. 1872 na str. 287.:

„O spisku tomto pronesly se svým časem listy naše v delší úvaze velmi příznivě; nynější vydání jest prvního dokonalejší v té příčině, že některé poklesky historické, jež v první vydání byly se vloudily, tuto se vymýtily, dále pak že přihlédalo se k větší přesnosti mluvnické.“

Vycházky do přírody. Prostonárodní výklady z fysiky. Se-psal prof. Edv. Stoklas. S 40 původními, spisovatelem kreslenými vyobrazeními. Cena 1 zl., skvostně váz. se zl. ořízkou 2 zl.

Olomúcký „Pozor“ píše v čísle 6. ze dne 18. ledna 1873 o dílku tomto takto:

„Celý spis rozdělen jest na osm vycházek. Spi-sovatel spořádal celý spis systematicky a seznamuje v něm čtenáře téměř hravě se základními zákony fysiky. Veškeré vykázký jsou nad míru zajímavé a s to, pobádati čtenáře i k dalšímu suchopárnějšímú studování.“

Prvá čítanka. Sestavil na základě víceleté zku-šenosti Jan Hrdý, učitel v Praze. Druhé vydání. 1873; 16 stránek. (na pevném papíře)

10 kr., při odebrání nejméně 10 výtisků po 8 kr. —
Díl II. za 20 kr.

Schválily posud: Budeč Poděbrašská, Chrudimská a Staňkovská.

Mluvnice česká k potřebě vyšších tříd škol národních a vyšších dívčích škol, jakož i k potřebě domácí. Sepsal Jos. Beran. Schválilo 25 učitelských jednot českých. Cena 40 kr., váz. 50 kr.

Budeč Hostivická takto referovala o Mluvnici Beranově ve valné schůzi dne 21. května 1872:

„Jednota naše schválíž Mluvnici Beranovu za jednu z nejlepších pro hojnost praktických příkladův a úloh všestranně a zvláště pro domov.“

Dvanáctero prstonárodních če-

ských písní s nápěvy, jež v okolí Strakonickém sebral Tom. Novák a průvodem píána, předebrami i dohrami opatřil Frant. Gregora, ředitel kůru v Písku. 23 str. lex. 8. Cena 40 kr.

I. Zahradka milé. — II. Vyhrůžka milému. — III. Trucovitá Naninka. — IV. Žádost ženichova. — V. Kletba milé. — VI. Oslyšený ženich. — VII. Loučení nevěsty. — VIII. Ubohý oráč. — IX. Slíbený cimbál. — X. Zázračná basa. — XI. Myslivci s kytkou. — XII. Pochod na Turky.

Hudební časopis „Dalibor“ píše o dílku tomto v č. 3. ze dne 17. ledna 1873 doslovně takto:

„Rozkošný příspěvek podává nám p. Tom. Novák svrhu uvedenou sbírkou národních písní, jichžto nápěvy výtečný hudebník pan Fr. Gregora z úst staré matičky p. Novákovy, tudíž přímo z tradice, si poznamenal a průvodem píána, předebrami a dohrami opatřil. Jeť nám zde hlavně o hudební jeho stránce mluvíti, a tož dáváme rádi pravdě svědectví, že si p. Fr. Gregora počínal při práci té s vzácnou znalostí i uměním nevšedním. Udělalť s každé písně takřka rozkošný genrový obrázek, přispůsobiv každému nápěvu průvod charakteristický a trefný, jakoby se tento hned s písní samou byl narodil. Obohatil takto v pravém smyslu slova naši literaturu hudební a získal si vděk celého národa. Kéž brzo i ostatní písně, jichž ještě v zásobě chová, odevzdá veřejnosti!“

Lumírek. Zpěvníček pro útlou mládež českoslovan-
skou. Sestavil Fr. V. Janoušek, učitel
zpěvu v Jičíně. Cena 60 kr., ztuha váz. 72 kr.

☛ Schválila učit. jednota „Budeč Mělnická.“

Týdenník „Sumavan“ píše takto v č. 2. r. 1873
o dílku tomto:

„Zpěvníček tento schválen byl jednotou učitel-
skou „Budeč Mělnická“; vybrány jsou v něm hlavně
takové písně, jež obsahují popisy předmětův dítkám
blízkých a milých a voleny jsou nápěvy lehounké
a vhodné.“

Libuša. Zpěvy dívek česko-slovanských. Pro vyšší
dívčí školy a dívčí pěvecké jednoty upravil
Frant. V. Janoušek, uč. zpěvu při c. k. ústavě učitel-
telském v Jičíně. Díl I.: Zpěvy jedno- a dvojhlasé.
1873; v. 12. 131 str. vkusné úpravy. Ceny: sešitě
60 kr., skvostně váz. 1 zl. 10 kr., se zlatou ořízkou
1 zl. 30 kr.

Vínek ze 60 dvou- a tříhlasých písní pro mládež
odrostlejší. Sestavil Fr. V. Janoušek, učitel
zpěvu v Jičíně. Cena 60 kr.

☛ Schválilo 22 učitelských jednot v Čechách
a na Moravě.

Zpěvník pro mládež českoslovan-
skou. Sestavili
K. Urlich a M. Weinfurt, uč. v Praze.
Nové, rozm. vydání. Cena 30 kr.

Pohřební písně a sbory s jednoduchou
hudbou. Vydal
Frant. Gregora, ředitel kůru v Písku. Sešit na
pevném papíře příručném 70 kr.

Obsah: Ku pohřbu nemluvňátka (2). — Ku po-
hřbu pachelátka nebo děvčátka. — Ku pohřbu škol-
ního žáka nebo žákyně. — Ku pohřbu žákyně. —
Ku pohřbu mládence. — Ku pohřbu panny (2). —
Ku pohřbu manžela (2). — Ku pohřbu manželky. —
Ku pohřbu manželů zdětilých. — Ku pohřbu ovdov-
ělých osob, spolu rodičův. — Ku pohřbu dospělé
osoby, muže neb ženy, nebo člena některého bratr-
stva nebo spolku. — Ku pohřbu vůbec (2). — Ku
pohřbu vojína. — Ku pohřbu představeného. — Ku
pohřbu školního učitele. — Ku pohřbu duchovního
pastýře. — U hrobu. — Žalm 50 čili Miserere. —
Salve Regina, — Animas Fidelium.

Nejnovější gratulant. Sbírnka přání k narozeninám, ku jmeninám a k jiným příležitostem. Sestavili K. Urlich a Jan Suda, učitelové v Praze.
Cena 30 kr.

Přednášenky. Sbírnka deklamací pro mládež obou pohlaví od 6. až do 10. roku. Sestavili K. Urlich a M. Weinfurt, učít. v Praze.
Cena 20 kr.

Nauka o měřických tvarech pro školy obecné. Prakticky probral J. F. *Kupka*. Třetí vydání. S četnými vyobrazeními. Druhé vydání schválilo ministerstvo a 19 učitelských jednot. Cena 30 kr., váz. 40 kr.

Tvaroznalství pro školy obecné. Sepsal J. *Hrdý*. S 35 vyobr. Cena 20 kr.

Vychovatelský časopis „Posel z Budče“ píše v č. 11. r. 1872 doslovně o dílku tomto takto:

„Spisek tento obsahuje v **krátkosti vše**, co ve školách obecných místo míti může; pojmy vyvíjejí se **přirozeně** a zcela **jednoduchým**, nikoliv rozvlácným způsobem jak toho u jiných toho druhu spisův vidáme, nadto setkáváme se zde s **přemnohými praktickými úlohami**, které zajisté každému vítány budou a žákům k bystření moudrosti, jakož i pro budoucí život velmi prospějí. Spisek tento můžeme **všem**, kdož se vyučováním tvaroznalství na školách obecných zaměstnávají, **co nejvřeleji doporučiti** nejen pro jeho praktičnost a láci, ale i pro dobročinný účel, který s prodejem spojen jest.“

Zeměpis pro národní školy od Karla Steinicha, učitele na hlavní škole v Heřmanměstci. IV. vydání. S **mapkami Čech a Rakouska**. Cena 30 kr.

Zeměpis pro národní školy na **Moravě a v Slezsku**. Sepsal Karel Steinich. Druhé úplně přepracované vydání. S 3 dřevoryt. a barvot. mapou Čech, Moravy a Slezska. Cena 28 kr.

Prvopočátečné vyučování počtům. Sepsal Jos. *Vlk*, učitel při c. k. české vzorní škole v Praze, Část I. Praktické pojednání o číslech 1—9. S 1 autografovanou a 1 barvotiskovou tabulkou. Cena 80 kr.

Čelný pedagog. referent P. píše ve „Věstníku bibliografickém“ 1872, č. 12. o knize této :

„Methodickým spisem tímto, v němž určitě naznačena jest cesta, jakouž bráti se má učitel, vyučuje počtům, a v němž uložena jest **bohatá** zásoba rozmanitých příkladů, prospělo se **velice** učitelstvu českému — a nepochybujeme, že stane se vítanou pomůckou, podotýkajíc, že spis ten jak úpravou, tak i vesměs **přesnou** mluvou **vyniká.**“

Počtářství postupné v praktických příkladech, obsahujících i nové míry a váhy metrické. Pro veškeré třídy obecných škol sepsal Josef Soukup, ředitel hlavní školy a zkušený učitel pro nižší reálné třídy. Cena 70 kr.

Stručná fyzika k potřebě mládeže národních škol. Sepsal Edvard Stoklas. Se 60 vyobrazeními. Schválilo ministerstvo pro tří- a pětileté obecné školy (dne 12. září 1872, č. 6882) a 16 učitelských jednot. Cena 40 kr.

Fyzika pro národní učitele a žákyně vyšších dívčích škol. Sepsal Edvard Stoklas. S 90 vyobr. Schválilo ministerstvo a 25 učitelských jednot. 184 str. Cena 60 kr.

Stručný silozpyt čili fyzika pro školy národní. Sepsal Fr. Ed. Stuna, ředitel 4třídní nár. školy v Nových Strakonících. Se 26 vyobrazeními. Schválil učitelský sbor v Písku a Buděč Prachatická, Chrudimská a Staňkovská. 30 kr.

Základové chemie čili **lučby** pro nižší střední, občanské, průmyslové a vyšší dívčí školy. Sepsal Edv. Stoklas, reální učitel v Telči. Se 40 vyobr. Cena 70 kr.

 Nově zřízené **kněhkupectví Urbánkovo** v Praze (na Vodičkové ulici č. 11. nové) poroučí se přátelům literatury co nejvíceji ke všem službám a vyhoví všem zakázkám rychle a řádně.

Zejména poroučí se k službám při **zařizování školních, obecných a spolkových knihoven!**

 Při knihách svého skladu, tudíž tuto uvedených, poskytuje při odebrání **více výtiskův výhod.**